

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ સ્થિત ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

ફોજદારી અપીલ નંબર ૫૩૧/૨૦૦૪

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાસ્કર ભટ્ટાચાર્ય

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

=====

- ૧ શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે?
- ૨ પત્રકારને મોકલવામાં આવે કે નહીં?
- ૩ શું ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ ચુકાદાની યોગ્ય નકલ જોવા માંગે છે?

૪ શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ પણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?

૫ શું આને સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવાનો રહેશે?

=====

કમલેશ પ્રભુદાસ તન્ના....અપીલકર્તા(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧....સામાવાળા/પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

શ્રી પ્રતિક બી. બારોટ, એડવોકેટ, અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ – ૨ માટે (એમિકસ ક્યુરી)

સુશ્રી ચેતના શાહ, એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસેક્યુટર, સામાવાળા/પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ માટે

=====

કોરમ: માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાસ્કર ભટ્ટાચાર્ય

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ: ૩૧/૦૭/૨૦૧૪

સી.એ.વી. ચુકાદો

(દ્વારા: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા)

આ ફોજદારી અપીલ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી, ૩૦૬ અને ૪૮૮-એ અને કલમ ૩૪ હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાના બે દોષિતોના દાવા પર છે, અને તે ૨૦૦૧ના સેશન્સ કેસ નં. ૧૫૮ માં જામનગરના ફાસ્ટ ટ્રેક કોર્ટ નં. ૧ ના એડિશનલ સેશન્સ જજ દ્વારા ૫ માર્ચ, ૨૦૦૪ ના રોજ આપવામાં આવેલા દોષિત ઠેરવવાના હુકમ અને પરિણામે સજા સામે નિર્દેશિત છે. વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલ ઉપરોક્ત આદેશ દ્વારા, બંને આરોપી-અપીલકો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી અને કલમ ૩૪ હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે, જેમાં દહેજ પ્રતિબંધ કાયદાની કલમ ૪નો સમાવેશ થાય છે, અને તેમને સાત વર્ષની સખત કેદની સજા અને રૂ. ૧,૦૦૦/- દંડની સજા ફટકારવામાં આવી છે. દંડ ન ભરવાના કિસ્સામાં, અપીલકર્તાઓને વધુ એક વર્ષની સાદી કેદની સજા ફટકારવામાં આવશે.

૨. અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬, કલમ ૩૪ સાથે વાંચીને, ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે અને તેમને પાંચ વર્ષની સખત કેદની સજા અને રૂ. ૧,૦૦૦/- દંડ ફટકારવામાં આવ્યો છે. દંડ ન ભરવાના કિસ્સામાં, અપીલકર્તાઓને વધુ એક વર્ષની સાદી કેદની સજા ભોગવવી પડશે.

૩. અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-એ, કલમ ૩૪ સાથે વાંચવા માટે, હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે પણ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે, અને તેમને ૧૮ મહિનાની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી છે, જેમાં પ્રત્યેકને ૫૦૦ રૂપિયાનો દંડ પણ ફટકારવામાં આવ્યો છે. દંડ ન ભરવાના કિસ્સામાં, અપીલકર્તાઓને છ મહિનાની વધુ સાદી કેદની સજા ભોગવવી પડશે.

૪. અપીલકર્તાઓને દહેજ પ્રતિબંધક કાયદાની કલમ ૪ હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે પણ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે, અને તેમને છ મહિનાની સખત કેદ અને દરેકને રૂ. ૨૫૦/- દંડની સજા ફટકારવામાં આવી છે. દંડ ન ભરવાના કિસ્સામાં, અપીલકર્તાઓને વધુ બે મહિનાની સાદી કેદની સજા ભોગવવી પડશે.

૫. ફરિયાદ પક્ષના કેસનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય છે:-

પ.૧ અપીલકર્તા નં.૧ મૃતકના પતિ છે, જ્યારે અપીલકર્તા નં.૨ મૃતકના સાસુ છે. મૃતકના લગ્ન અપીલકર્તા નં.૧ સાથે ૨૯ એપ્રિલ, ૧૯૯૭ ના રોજ થયા હતા. લગ્નજીવનમાં બે બાળકોનો જન્મ થયો હતો, એક પુત્રી "રીતિ", જે ઘટના સમયે બે વર્ષની હતી અને એક પુત્ર "યશ", જે ઘટના સમયે સાત મહિનાનો હતો. મૃતક દક્ષિણ ભારતીય મહિલા હતી. તેનું વતન મેંગલોર હતું. જોકે, મૃતકના માતા-પિતા ગોવામાં સ્થાયી થયા હતા. આરોપી-અપીલકર્તાઓ જામનગરના ગુજરાતી છે. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ છે કે મૃતક, એટલે કે સંધ્યા, ગોવામાં આરોપી નં.૧ ના સાળાની કંપનીમાં કામ કરતી હતી અને તે મુજબ, આરોપી નં.૧ ના સંપર્કમાં આવી. બંને પ્રેમમાં પડ્યા અને મૃતકના માતા-પિતાના વાંધો વચ્ચે લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું. ફરિયાદ પક્ષના જણાવ્યા મુજબ, લગ્ન પછી, આરોપીઓએ મૃતકને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું કારણ કે તેઓ આગ્રહ રાખતા હતા કે મૃતકને તેના માતાપિતા પાસેથી ૨ લાખ રૂપિયા મળવા જોઈએ. મૃતકના માતાપિતા ૨ લાખ રૂપિયાની વ્યવસ્થા કરી શક્યા ન હોવાથી, બંને આરોપીઓના અંતે મૃતકને સતત હેરાન કરવામાં આવતો હતો, પરિણામે, મૃતકે ફાંસી લગાવીને આત્મહત્યા કરી લીધી.

પ.૨ રેકૉર્ડ પરની સામગ્રી પરથી એવું લાગે છે કે મૃતકના ભાઈ, પોલીસ અધિકારી ૨ સંતોષ ચંદ્રશેખર કાનને ૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના રોજ જામનગર શહેરના નાયબ પોલીસ અધિક્ષક સમક્ષ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ દાખલ કર્યો

હતો, જેમાં જણાવ્યું હતું કે તે તેના માતાપિતા અને એક ભાઈ સાથે રહે છે. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની બહેન સંધ્યાએ ૨૪ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૭ ના રોજ જામનગરના આરોપી નં. ૧ કમલેશ પ્રભુદાસ તન્ના સાથે પ્રેમ લગ્ન કર્યા હતા અને ત્યારબાદ તે તેના પતિ સાથે જામનગરમાં રહેતી હતી. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની બહેન સંધ્યાએ ૧૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના રોજ તેના સાસરિયાના ઘરે આત્મહત્યા કરી હતી. આરોપી નં. ૧ એ પ્રથમ માહિતી આપનારને ટેલિફોન પર જાણ કરી હતી કે સંધ્યાએ આત્મહત્યા કરી છે. પ્રથમ માહિતી આપનારને ઘટનાની જાણ થતાં જ તે પોતે તેના મિત્ર સંદિલકુમાર સ્વામી સાથે જામનગર દોડી ગયો હતો. બહેનના અચાનક મૃત્યુ અંગે પૂછપરછ કરતાં, આરોપી નં. ૧ દ્વારા તેમને જણાવવામાં આવ્યું કે સંધ્યા જીવનથી કંટાળી ગઈ છે કારણ કે તેના બાળકો સતત તાવ, ઝાડા અને ઉલટીથી પીડાઈ રહ્યા છે. આરોપી નં. ૧ દ્વારા પ્રથમ માહિતી આપનારને જણાવવામાં આવ્યું કે આ કારણોસર, સંધ્યાએ તેના ઘરમાં દુપટ્ટા વડે ગળું દબાવીને આત્મહત્યા કરી લીધી. આરોપી નં. ૧ દ્વારા આપવામાં આવેલ ખુલાસો પ્રથમ માહિતી આપનારને ખાતરીકારક અને સ્વીકાર્ય ન લાગ્યો, કારણ કે સંધ્યા એક મજબૂત મનની મહિલા હતી. પ્રથમ માહિતી આપનારના મતે, સંધ્યા એવી વ્યક્તિ નહોતી કે જે તેના બાળકોની બીમારીથી કંટાળીને આત્મહત્યા કરવા સુધી જાય, જે સંબંધિત સમયે અનુક્રમે માત્ર બે વર્ષ અને સાત મહિનાના હતા. એફ. આઈ.આર, આંક ૨૫ માં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સંધ્યા તેના પહેલા પ્રસૂતિ માટે ગોવા આવી હતી અને અઢી મહિના

રહી હતી. સંધ્યાએ ગોવામાં એક બાળકીને જન્મ આપ્યો. સંધ્યા ગોવામાં હતી ત્યારે તેણે તેના પરિવારના સભ્યો સમક્ષ ખુલાસો કર્યો હતો કે આરોપીઓ તેને કહી રહ્યા હતા કે તેમની પાસે ધંધો શરૂ કરવા માટે પૈસા નથી. એફ. આઈ.આર માં વધુમાં જણાવાયું છે કે આરોપી નં. ૨ આરોપી નં. ૧ ને કહેતો હતો કે તેનો સસરો કંગાળ છે અને તેની પુત્રીને કંઈ આપ્યું નથી. ક્યારેક, આરોપી નં. ૨ મૃતકને સીધું કહેતો હતો કે જામનગરમાં પુત્રવધૂઓ દહેજ લઈને તેમના લગ્નમાં આવશે, પરંતુ તેના પિતા કંગાળ હતા. એફ. આઈ.આર માં એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે મૃતક દ્વારા તેને જાણ કરવામાં આવી હતી કે તેના સાસુ કહેતા હતા કે મૃતકના પિતાએ મૃતકને જવાબદારી તરીકે તેમના પર લાદી દીધો છે. મૃતક એવી પણ ફરિયાદ કરતી હતી કે તે ઘરના બધા કામ કરતી હોવા છતાં, એક યા બીજા બહાના પર, સાસુ તેની સાથે ઝઘડો કરતી હતી અને એમ કહીને ટોણા મારતી હતી કે મૃતક રસોઈ બનાવી શકતી નથી, કે ઘરનું કોઈ કામ કરી શકતી નથી. આરોપી નંબર ૨ મૃતકને એવી પણ ટોણા મારતો હતો કે તેના પિતાએ તેને કંઈ શીખવ્યું નથી અને આમ કહેવાથી માનસિક આઘાત થતો હતો. એફ. આઈ.આર માં જણાવાયું છે કે મૃતકે તેમને કહ્યું હતું કે આરોપી નં.૧ સમક્ષ આરોપી નં.૨ દ્વારા કરવામાં આવતી હેરાનગતિ અંગે ફરિયાદ કરવા છતાં અને આરોપી નં.૧ ને વિનંતી કરવા છતાં કે આરોપી નં.૨ ને મૃતક સાથે ફૂર વર્તન ન કરવા માટે સમજાવે, છતાં આરોપી નં.૧ એ મૃતકની વિનંતી પર કોઈ ધ્યાન આપ્યું નહીં અને તેનાથી વિપરીત, આરોપી નં.૧ દ્વારા મૃતકને આરોપી નં.૨ ની ઈચ્છા

મુજબ કાર્ય કરવાની સૂચના આપવામાં આવી. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે તેઓએ સંધ્યાને પૂછ્યું હતું કે શું તેઓએ જામનગર આવીને આરોપીઓને તેમના વર્તન માટે ઠપકો આપવો જોઈએ, પરંતુ સંધ્યાએ તેના માતાપિતા અને ભાઈને રોક્યા કારણ કે આરોપી નં.૧ નો સ્વભાવ ખૂબ જ ખરાબ હતો. સંધ્યાએ તેના માતાપિતા અને તેના ભાઈને પણ જણાવ્યું હતું કે જો તેઓ ઠપકો આપશે, તો તેઓ તેની સાથે વધુ ફૂર વર્તન કરશે. એફ. આઈ.આર માં એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્યારબાદ, ઘણી વાર, સંધ્યા જામનગરથી ફોન કરતી હતી અને સંધ્યાને તેની સ્થિતિ વિશે પૂછપરછ કરતી વખતે, સંધ્યા જણાવતી હતી કે આરોપી નં.૨ વ્યવસાય માટે રૂ. ૨ લાખની માંગણી કરી રહ્યો છે. સંધ્યા તેના માતાપિતા અને ભાઈને પણ જાણ કરતી હતી કે આરોપીઓ ઈચ્છે છે કે તેણીને તેના માતાપિતાના ઘરેથી ૨ લાખ રૂપિયા મળે. જોકે, આરોપીઓએ મૃતકને સીધા પૈસા મેળવવા માટે કહ્યું ન હતું. પ્રથમ માહિતી આપનારના જણાવ્યા મુજબ, મૃતક સાથે ટેલિફોન પર આ પ્રકારની વાતચીત થઈ હતી. વધુમાં જણાવાયું છે કે એક સારા દિવસે પ્રથમ માહિતી આપનાર તેની બહેન સાથે વાત કરવા માટે ખૂબ જ ઉત્સુક હતો અને તેથી તેણે ટેલિફોન પર ફોન કર્યો હતો. આરોપી નંબર ૧ દ્વારા ટેલિફોન રિસીવ કરવામાં આવ્યો હતો અને આરોપી નંબર ૧ ને સંધ્યાને રીસીવર સોંપવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. જોકે, આરોપી નંબર ૧ એ પ્રથમ માહિતી આપનારને જાણ કરી હતી કે સંધ્યા બીમાર પડી ગઈ છે અને છેલ્લા બે દિવસથી તેણીએ નાની ગરોળીવાળી ચા પીધી હોવાથી તેને

હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી છે. આરોપી નંબર ૧ એ પ્રથમ માહિતી આપનારને બે દિવસ પછી ફોન કરવા કહ્યું હતું. બે દિવસ પછી, પ્રથમ માહિતી આપનારએ ફરીથી સંધ્યાને ફોન કર્યો અને તે સમયે, સંધ્યાએ પ્રથમ માહિતી આપનારને જાણ કરી હતી કે તેની સાસુ તેને શાંતિથી રહેવા દેતી નથી અને આરોપી નંબર ૧ પતિ સંપૂર્ણ મૌન રાખી રહ્યો છે. સંધ્યાએ પહેલા બાતમીદારને એ પણ જણાવ્યું હતું કે હકીકતમાં તેણે ઝેર પી લીધું છે. જોકે, તે બચી ગઈ હોવાથી અને તેના બે સગીર બાળકોને કદાચ ભોગવવું ન પડે તે સમજીને, તેણે પોલીસ સમક્ષ ખોટું નિવેદન આપ્યું હતું કે તેણે ગરોળી તેમાં પડી ગઈ હોવાની વાતને ધ્યાનમાં લીધા વિના ચા પીધી હતી. સંધ્યાએ પહેલા બાતમીદારને પણ વિનંતી કરી હતી કે આખો કિસ્સો પૂરો થઈ ગયો છે અને તેથી, આરોપીઓને તેના વિશે કંઈ કહેવાની જરૂર નથી. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૨૦૦૧ માં, ગુજરાતમાં આવેલા વિનાશક ભૂકંપ પછી, સંધ્યા અને તેના બે બાળકો આરોપી નં. ૨ સાથે ગોવા આવ્યા હતા. સંધ્યાના પિતા તેમને લેવા માટે રેલ્વે સ્ટેશન ગયા હતા, પરંતુ આરોપી નં. ૨ તેમના ઘરે આવવાનો ઈનકાર કરી દીધો હતો, અને તેના બદલે ગોવામાં લગ્ન કરેલી તેની પુત્રીના ઘરે ગયો હતો. વધુમાં જણાવાયું છે કે ગોવામાં સંધ્યા એક વખત તેની મિત્ર ઉજવલા (પૃ. ૧૫) ના ઘરે ગઈ હતી અને સંદિલકુમાર (પૃ. ૨૦) ના ઘરે પણ ગઈ હતી. પ્રાથમિક અહેવાલમાં એવું પણ જણાવાયું છે કે સંધ્યાના સાસુ બે મહિના ગોવામાં રહ્યા હોવા છતાં, તેમણે ખૂબ વિનંતી કરવા છતાં તેમના ઘરે આવવાનો ઈનકાર કર્યો

હતો. ગોવામાં રોકાણ દરમિયાન, સંધ્યાએ બધાને જણાવ્યું હતું કે તેના સાસુ અને પતિ આગ્રહ કરી રહ્યા છે કે તેણીને તેના પિતા પાસેથી ૨ લાખ રૂપિયા મળવા જોઈએ. જોકે, સંધ્યાના ભાઈ અને માતા-પિતાએ પૈસાની વ્યવસ્થા કરવામાં અસમર્થતા વ્યક્ત કરી હતી. તેઓએ બધાએ મૃતકને સાંત્વના આપી હતી કે તેઓ ટૂંક સમયમાં જ તેની વ્યવસ્થા કરી દેશે. તેઓએ સંધ્યાને તેની સાસુ અને તેના પતિને પણ જણાવવાનું કહ્યું હતું કે તેમને થોડા સમયમાં પૈસા ચૂકવવામાં આવશે. જામનગર પહોંચ્યા પછી, સંધ્યા અઠવાડિયામાં એક વાર ફોન કરતી હતી અને તે સમયે તે તેના પિતાને જાણ કરતી હતી કે આરોપીઓ ખૂબ જ ખરાબ વર્તન કરી રહ્યા છે અને તેની મજાક ઉડાવી રહ્યા છે. તેણીએ એમ પણ જણાવ્યું હતું કે આરોપીઓ આગ્રહ કરી રહ્યા હતા કે તેણીને વહેલામાં વહેલી તકે પૈસા માટે ફોન કરવો જોઈએ. તેણીએ એમ પણ જણાવ્યું હતું કે જો પૈસાની વ્યવસ્થા કરવામાં નહીં આવે, તો તેઓ તેનું જીવન વધુ દયનીય બનાવી દેશે. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે સંધ્યા તેમને કહેતી હતી કે પૈસાની વ્યવસ્થા થઈ જાય કે તરત જ તે મોકલી દેવા જોઈએ.

૫.૩ ૯ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના રોજ, સંધ્યાની માતાએ જામનગર ફોન કર્યો હતો અને તે સમયે સંધ્યા રડવા લાગી હતી અને જણાવ્યું હતું કે જો તેના બાળકો રડવા લાગશે અને તે તેના બાળકોની સંભાળ લેવાનું શરૂ કરશે, તો તેની સાસુ આગ્રહ કરશે કે તે બાળકોની સંભાળ ન રાખે અને ઘરકામ ચાલુ રાખે. સંધ્યાએ એ

પણ જણાવ્યું હતું કે તેની સાસુ તેને તેના બાળકોની સંભાળ રાખવા દેશે નહીં. સંધ્યા દ્વારા એ પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીઓએ તેને કહ્યું હતું કે જો તેના માતાપિતા પૈસાની વ્યવસ્થા કરી શકતા નથી, તો તેણીને બાકીનું જીવન તેના પિતાના ઘરે વિતાવવા પડી શકે છે. આરોપીઓએ તેણીને એમ પણ કહ્યું હતું કે તેઓ તેને કોઈ લાભ વિના નહીં રાખે. તે સમયે, સંધ્યાએ ઓછામાં ઓછા એક લાખ રૂપિયા મોકલવાની વિનંતી કરી હતી. એફ.આઈ.આર માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આરોપીઓ ધંધો શરૂ કરવા માંગતા હોવાથી દહેજ તરીકે ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી કરતા રહ્યા. આરોપીઓ સંધ્યા પર દબાણ કરતા રહ્યા અને આરોપીઓના ત્રાસ અને પજવણી સહન ન કરી શકવાને કારણે, સંધ્યાએ છતના પંખા સાથે દુપટ્ટો બાંધીને ગળું દબાવીને આત્મહત્યા કરવાનું આત્યંતિક પગલું ભર્યું, જેના કારણે તેણી તેના બે સગીર બાળકોને છોડી ગઈ.

૫.૪ પ્રથમ માહિતી નોંધાયા બાદ, તપાસ શરૂ થઈ ગઈ હતી. પંચ સાક્ષીઓની હાજરીમાં મૃતકના મૃતદેહનો ઇન્કવેસ્ટ પંચનામા આંક .૪૬ લેવામાં આવ્યો હતો. મૃતદેહને પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલવામાં આવ્યો હતો અને પોસ્ટમોર્ટમ રિપોર્ટ આંક .૨૦ માં નોંધાયું હતું કે ફાંસી લગાવવાને કારણે મૃત્યુનું કારણ ગૂંચળામણ હતું. ગુનાના સ્થળનો પંચનામા આંક .૬૧ પંચ સાક્ષીઓની હાજરીમાં બનાવવામાં આવ્યો હતો. આરોપીઓની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તેમના વ્યક્તિ આંક .૬૩ ના પંચનામા આંક .૬૩ બનાવવામાં આવ્યા હતા. સાક્ષીઓના

નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા અને અંતે, આરોપીઓ વિરુદ્ધ જામનગરના વિદ્વાન ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસની કોર્ટમાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી. જોકે, આ ગુનો ફક્ત સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા જ સુનાવણીપાત્ર હોવાથી, કેસ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦૯ હેઠળ સેશન્સ કોર્ટમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૬. ફરિયાદ પક્ષે તેના કેસના સમર્થનમાં નીચેના સાક્ષીઓની તપાસ કરી.

૧. પીડબ્લ્યુ-૧ ડૉ.રાખાલચંદ્ર ગોપેશચંદ્ર દત્ત આંક ૧૯
૨. પીડબ્લ્યુ-૨ સંતોષ ચંદ્રશેખર કાનન (ફરિયાદી) આંક ૨૪
૩. પીડબ્લ્યુ-૩ પ્રશાન્નજીત રૂપેન્દ્રકુમાર ભટ્ટાચાર્ય આંક ૨૭
૪. પીડબ્લ્યુ-૪ યોગેશ નર્મદાશંકર રાવલ આંક ૨૮
૫. પીડબ્લ્યુ-૫ રાજુભાઈ રતિલાલ આંક ૨૯
૬. પીડબ્લ્યુ-૬ અશોકભાઈ રતનશી જેઠવા આંક. ૩૦
૭. પીડબ્લ્યુ-૭ કરણસિંહ જીલુભા આંક ૩૧
૮. પીડબ્લ્યુ-૮ છબિલ નાનુભાઈ સાંગાણી આંક ૩૨
૯. પીડબ્લ્યુ-૯ પ્રણવ જયેશભાઈ દવે આંક ૩૩

૧૦. પીડબ્લ્યુ-૧૦ ઉમાબેન ધરનાત ચાવડા આંક ૩૪
૧૧. પીડબ્લ્યુ-૧૧ વિજયસિંહ બળવંતસિંહ જાડેજા ઉ. ૩૬
૧૨. પીડબ્લ્યુ-૧૨ નંદુબેન W/O નાગજીભાઈ આંક ૩૮
૧૩. પીડબ્લ્યુ-૧૩ ચંદ્રશેખર કાનન આંક. ૩૯
૧૪. પબ્લિક વોર્ડ-૧૪ પશ્ચિમી ચંદ્રશેખર કાનન આંક ૪૦
૧૫. પીડબ્લ્યુ-૧૫ ઉજ્જવલા ઉત્તમ આંક. ૪૧
૧૬. પીડબ્લ્યુ-૧૬ હિતેન્દ્ર રતિલાલ કેલૈયા (એકિઝક્યુટિવ મેજિસ્ટ્રેટ)
આંક૪૪
૧૭. પીડબ્લ્યુ-૧૭ મોતીલાલ પેથરાજ બારોટ (હેડ કોન્સ્ટેબલ)
આંક૪૮
૧૮. પીડબ્લ્યુ-૧૮ દિલીપસિંહ ગતુરસિંહ વાઘેલા (પી.આઈ.) આંક.
૫૧
૧૯. પીડબ્લ્યુ-૧૯ પિતાંબર કેશાભાઈ ડાભી (PSO) આંક. ૫૪
૨૦. પીડબ્લ્યુ-૨૦ સંદિલકુમાર કેએમકે સ્વામી આંક ૫૮
૨૧. પીડબ્લ્યુ-૨૧ રઘુભા પ્રભાતસિંહ ઝાલા (PSI) આંક.૫૯
૨૨. પીડબ્લ્યુ-૨૨ છગુજી ચતુરજી રાજપૂત (IO) આંક.૬૦

૭. ફરિયાદ પક્ષે નીચેના દસ્તાવેજ પુરાવા પણ રજૂ કર્યા:-

૧. પોસ્ટમોર્ટમ નોંધ પરિચ્છેદ ૨૦

૨. પી.એમ. નોટ આંક.૨૧ માટે યાદી

૩. પોસ્ટમોર્ટમ પરીક્ષા માટે ફોર્મ ૨૨

૪. મૂળ ફરિયાદ આંક. ૨૫

૫. ઇન્કવેસ્ટ આંક.૪૫ માટે યાદી

૬. મૃતદેહનું તપાસ પંચનામું નિષ્કર્ષ ૪૬

૭. પોસ્ટમોર્ટમ માટે યાદી. આંક ૪૮

૮. આકસ્મિક મૃત્યુની નોંધ કરવા બદલ યાદી આંક. ૫૨

૯. ગુનો નોંધવા બદલ યાદી આંક . ૫૫

૧૦. સ્ટેશન ડાયરી આંક . ૫૬ ની નકલ

૧૧. ઘટના સ્થળનું પંચનામું, આંક . ૬૧

૧૨. ઘટના સ્થળેથી કાતરનો પંચનામો જમ આંક ૬૨

૧૩. અપીલકર્તા નં. ૧ ની કાર્યવાહી ૬૩ ના વ્યક્તિનું પંચનામું

૧૪. કલમ ૩૦૬ આઈ. પી. સી. આંક . ૬૪ ઉમેરવાનો અહેવાલ

૧૫. મુદ્દમાલના નિવેદન સાથેનો પત્ર એફ.એસ.એલ. આંક.૬૫ ને મોકલવામાં આવ્યો.

૧૬. ઓથોરિટી સર્ટિફિકેટ આંક . ૬૬

૧૭. એફએસએલ રિપોર્ટ આંક . ૬૮

૧૮. જૈવિક અહેવાલ પરિશિષ્ટ ૭૦

૧૯. સેરોલોજીકલ રિપોર્ટ આંક . ૭૧

૨૦. લગ્ન નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર પરિશિષ્ટ ૭૨

૨૧. મૃતક આંક . ૭૪ નું તબીબી પ્રમાણપત્ર

૨૨. અપીલકર્તા નં. ૨ ની વ્યક્તિનું પંચનામું, આંક. ૭૫

૨૩. ગુનાનો અહેવાલ આંક . ૭૬

૮. આરોપીઓએ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓ દ્વારા તેમના પર લગાવવામાં આવેલા આરોપોને નકારી કાઢ્યા અને દાવો કર્યો કે તેઓ નિર્દોષ છે. વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજે અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવ્યા, તેમને દોષિત ઠેરવ્યા અને પરિણામે, ઉપર જણાવ્યા મુજબ સજા ફટકારી.

૯. અસંતુષ્ટ હોવાથી, દોષિતોએ હાલની અપીલ દાખલ કરી છે.

૧૦. આ તબક્કે, એ કહેવું વાજબી નહીં ગણાય કે અમે જે અપીલનો સામનો કરી રહ્યા છીએ તેનો નિર્ણય આ કોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા પહેલાથી જ લેવામાં આવ્યો છે, અને ૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૭ ના રોજના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, ડિવિઝન બેન્ચે અપીલકર્તાઓ, એટલે કે બે દોષિતો દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ નં. ૫૩૧ ઓફ ૨૦૦૪, ફોજદારી અપીલ નં. ૧૮૮૯ ઓફ ૨૦૦૪, સજા વધારવા માટે રાજ્ય દ્વારા પસંદ કરાયેલ તેમજ ફોજદારી સુધારણા અરજી નં. ૪૪૪ ઓફ ૨૦૦૭, ને ફગાવી દેવાનો આનંદ માણ્યો હતો.

૧૧. આ કોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા ૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૭ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશથી અસંતુષ્ટ હોવાથી, બંને દોષિતોએ માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ ફોજદારી અપીલ નં. ૧૫૧૭ ઓફ ૨૦૦૭ દાખલ કરી. સુપ્રીમ કોર્ટે ૨૬ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૩ ના રોજ આપેલા તેના આદેશ દ્વારા, ૨૦૦૪ ના ફોજદારી અપીલ નં. ૫૩૧ માં આ કોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલા ૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૭ ના રોજ આપેલા ચુકાદા અને આદેશને રદ કર્યો અને અપીલને નવેસરથી નિકાલ માટે મોકલી દીધી. સુપ્રીમ કોર્ટે ૨૬ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૩ ના રોજ આપેલા તેના આદેશના ફક્ત ૧૪ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:—

"૧૪. પરિણામે, હાઈકોર્ટ દ્વારા ૨૦૦૪ ના ફોજદારી અપીલ નં. ૫૩૧ માં પસાર કરાયેલા વાંધાજનક ચુકાદા અને આદેશને બાજુ પર રાખવામાં આવે છે અને અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલને નવેસરથી નિકાલ માટે મોકલવામાં આવે છે. હાઈકોર્ટને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે અપીલનો શક્ય તેટલી ઝડપથી નિકાલ કરવામાં આવે જેથી અપીલકર્તાઓના માથા પર ડેમોક્રસનો તલવાર લટકતો ન રહે. અપીલકર્તાઓ જામીન પર હોવાથી, હાઈકોર્ટ દ્વારા અપીલનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી તેઓ સમાન શરતો અને નિયમો પર જામીન પર રહેશે."

૧૨. પરિણામે, ૨૦૦૪ ની ફોજદારી અપીલ નં. ૫૩૧ ને આ કોર્ટમાં નવેસરથી નિકાલ માટે મોકલવામાં આવ્યા બાદ, અપીલ ૨૮ એપ્રિલ, ૨૦૧૪ ના રોજ અમારી સમક્ષ સુનાવણી માટે આવી. જ્યારે આ અપીલ અમારી સમક્ષ સુનાવણી માટે આવી, ત્યારે અપીલકર્તા નં. ૧ એ વિનંતી કરી કે તેમને ૩૫૩ દલીલ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે. જોકે, તેઓ અંગ્રેજીમાં આ બાબતમાં દલીલ કરવાની સ્થિતિમાં ન હોવાથી, અમે આ બાબતોમાં અમારી સહાય માટે આ હાઈકોર્ટના વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી પ્રતીક બારોટને એમિકસ ક્યુરી તરીકે નિયુક્ત કરવાનું યોગ્ય માન્યું. ૨૮ એપ્રિલ, ૨૦૧૪ ના રોજ, શ્રી બારોટે પોતાને તૈયાર

કરવા માટે થોડો સમય માંગ્યો, અને તે મુજબ, અમે અપીલની સુનાવણી ૫ મે, ૨૦૧૪ ના રોજ મુલતવી રાખી.

૧૩. આરોપી અપીલકર્તાઓ વતી રજૂઆતો:

૧૩.૧ શ્રી બારોટ, વિદ્વાન એમિક્સ, ખૂબ જ ભારપૂર્વક અમારી સમક્ષ રજૂ કર્યું હતું કે ટ્રાયલ કોર્ટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી, ૩૦૬, ૪૯૮-એ, કલમ ૩૪ અને દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ આરોપી-અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે. શ્રી બારોટે રજૂઆત કરી હતી કે જો ફરિયાદ પક્ષનો આખો કેસ સાચો માનવામાં આવે તો પણ, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ દહેજ મૃત્યુના ગુનામાં આરોપી-અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવવા માટે કોઈ નામ લાયક પુરાવા નથી. શ્રી બારોટનો મુખ્ય દલીલ એ છે કે જો આપણે માનીએ છીએ કે આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા વ્યવસાય શરૂ કરવા માટે રૂ. ૨ લાખની માંગ કરવામાં આવી હતી, તો પણ એવું કહી શકાય નહીં કે આવી માંગ દહેજ દ્વારા હતી. શ્રી બારોટના મતે, લગ્ન સમયે દહેજ અંગે કોઈ વાતચીત થઈ હોય તેવા નામ લાયક કોઈ પુરાવા નથી. લગ્ન પછી, જો વ્યવસાય શરૂ કરવા માટે નાણાકીય સહાયની કોઈ માંગ હોય, તો આવી માંગ દહેજના સ્વરૂપમાં માંગણી ગણાશે નહીં.

૧૩.૨ શ્રી બારોટે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ ગુનો રચવા માટેના મૂળભૂત ઘટકોનો અભાવ છે, કારણ કે સંધ્યાના "મૃત્યુ પહેલાં" આરોપીઓ દ્વારા તેણી પર ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન કરવામાં આવ્યું હતું તે દર્શાવતા કોઈ પુરાવા નથી. શ્રી બારોટે એમ પણ રજૂઆત કરી હતી કે જો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળના ગુનાનો કોઈ કેસ બનાવવામાં ન આવે, તો આવી પરિસ્થિતિઓમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુનાના આરોપી વ્યક્તિઓની સજા પણ ટકાઉ નથી. શ્રી બારોટે વૈકલ્પિક રજૂઆત કરી હતી કે જો કલમ ૩૦૪-બી હેઠળના ગુનાના આરોપી વ્યક્તિઓની સજાને સમર્થન આપવામાં આવે છે, તો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુનાના આરોપી વ્યક્તિઓની સજાને સમર્થન આપવાનું કોઈ કારણ નથી.

૧૩.૩ શ્રી બારોટે એમિક્સ તરીકે રજૂઆત કરી હતી કે વધુમાં વધુ એમ કહી શકાય કે આરોપી વ્યક્તિઓ પર કોઈ પ્રકારની હેરાનગતિ થઈ હતી, જે મહત્તમ રીતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-એ હેઠળ ગુનો ગણાશે.

ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત આવા સંજોગોમાં, શ્રી બારોટ વિનંતી કરે છે કે અપીલમાં તેમની યોગ્યતા હોવાથી, તેમને પણ મંજૂરી આપવામાં આવે.

૧૪. પોતાના દાવાના સમર્થનમાં, શ્રી બારોટે સુપ્રીમ કોર્ટના નીચેના નિર્ણયો પર મજબૂત આધાર રાખ્યો છે.

૧. સતવીર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય – (૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૬૩૩

૨. હીરા લાલ વિરુદ્ધ રાજ્ય (એન.સી.ટી. સરકાર) – એ. આઈ. આર. ૨૦૦૩ SC ૨૮૬૫

૩. કાલિયા પેરુમલ અને એનઆર. વિરુદ્ધ. તમિલનાડુ રાજ્ય – ૨૦૦૩– ૦૪ ક્રિમિનલ લો રિપોર્ટર (એસસી) સપ્લાઈ. ૭૯૫

૪. અપ્પાસાહેબ અને ઉત્તરાધિકાર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય – (૨૦૦૭) ૯ એસસીસી ૭૨૧

૫. મોદીનસાબ કાસીમસાબ કાંચાગર વિ. કર્ણાટક રાજ્ય એ. આઈ. આર. ૨૦૧૩ SC ૧૫૦૪

૬. પંચાનંદ મંડલ ઉર્ફે પંચન મંડલ અને વર્ષ વિરુદ્ધ ઝારખંડ રાજ્ય – (૨૦૧૩) ૯ એસસીસી ૮૦૦

૭. ભારત ભૂષણ વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય – (૨૦૧૩) સીસીઆર (સપ્લાય) ૨૪૧

૮. બક્ષીશ રામ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય – (૨૦૧૩) ૪ એસસીસી ૧૩૧

૯. દુર્ગા પ્રસાદ વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય – (૨૦૧૦) ૬ સ્કેલ ૧૮

૧૦. સુરેશકુમાર સિંહ વિરુદ્ધ ચુપી રાજ્ય – (૨૦૦૯) ૭ સ્કેલ ૬૨૯

૧૫. રાજ્ય વતી રજૂઆતો:

૧૫.૧ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર શ્રીમતી ચેતના શાહે બંને દોષિતો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલનો જોરદાર વિરોધ કર્યો છે અને રજૂઆત કરી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી, ૩૦૬, ૪૯૮-એ અને દહેજ પ્રતિબંધ કાયદાની કલમ ૪ હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે આરોપીઓ-અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી. શ્રીમતી શાહ ભારપૂર્વક રજૂઆત કરે છે કે પીડબ્લ્યુ ૨, સંતોષ કાનન (મૃતકનો ભાઈ), પીડબ્લ્યુ ૧૩, ચંદ્રશેખર કાનન (મૃતકના પિતા), પીડબ્લ્યુ ૧૪, પશ્ચિની કાનન (મૃતકની માતા), પીડબ્લ્યુ ૧૫, ઉજવલા ઉત્તમ (મૃતકનો મિત્ર), પીડબ્લ્યુ ૨૦, સંદિલકુમાર સ્વામી (મૃતકનો મિત્ર) ના પુરાવા વાજબી શંકાની બહાર સ્થાપિત કરે છે કે આરોપીઓએ મૃતકને સતત ૩. ગોવામાં રહેતા તેના માતાપિતા પાસેથી ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી. શ્રીમતી શાહે દલીલ કરી છે કે લગ્ન પછી પણ ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી દહેજ તરીકે ગણાશે.

૧૫.૨ શ્રીમતી શાહે દલીલ કરી છે કે આરોપી નં. ૧ ના મૃતક સાથેના લગ્ન ૨૯ એપ્રિલ, ૧૯૯૭ ના રોજ થયા હતા, અને મૃતકે ૧૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના રોજ એટલે કે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરી હતી, અને રેકૉર્ડ પર પુષ્કળ પુરાવા છે કે તેના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા, સંધ્યા પર તેના પતિ અને સાસુ દ્વારા દહેજની માંગણીના સંબંધમાં કૂરતાનો ભોગ બન્યો હતો.

૧૫.૩ શ્રીમતી શાહ દલીલ કરે છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બી હેઠળની ધારણા એક વખત લાગુ કરવામાં આવશે જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ વિચારેલા સંજોગો સાબિત કરવામાં સફળ થાય છે. શ્રીમતી શાહના મતે, કોર્ટ માટે એ નિષ્કર્ષ કાઢવો ફરજિયાત છે કે અહીં આરોપી-અપીલકર્તાઓએ દહેજ મૃત્યુનો ગુનો કર્યો હતો.

૧૫.૪ શ્રીમતી શાહે, તેમના દાવાના સમર્થનમાં, સુપ્રીમ કોર્ટના નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે:—

૧. સરકારી વકીલ, એપી હાઈકોર્ટ વીટી બસવ પુન્નૈયા ૧૯૮૯ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૨૩૩૦

૨. હેમચંદ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય – (૧૯૯૪) ૬ એસસીસી ૭૨૭

૩. કંસ રાજ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય – (૨૦૦૦) ૫ એસસીસી ૨૦૭

૪. પશ્ચિમ બંગાળની સ્થિતિ વિરુદ્ધ ઓરીલાલ જયસ્વાલ – એ. આઈ. આર. ૧૯૯૪ એસ.સી. ૧૪૧૮

૫. ગુરબચન સિંહ વિ. સતપાલ સિંહ – એ. આઈ. આર. ૧૯૯૦ SC ૨૦૯

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત આવા સંજોગોમાં, શ્રીમતી શાહ વિનંતીા કરે છે કે બંને દોષિતો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલમાં કોઈ યોગ્યતા ન હોવાથી, તેને રદ કરવામાં આવે.

૧૬. બંને પક્ષો તરફથી રજૂ કરાયેલા હરીફ દલીલોની જાહેરાત કરતા પહેલા, અમે રેકૉર્ડ પરના મૌખિક પુરાવાઓની તપાસ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકીએ છીએ. એવું લાગે છે કે ટ્રાયલ દરમિયાન ફરિયાદ પક્ષે બાવીસ સાક્ષીઓની તપાસ કરી હતી. મોટાભાગના સાક્ષીઓ, મુખ્યત્વે પંચ સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી અને તેમને વિરોધી સાક્ષી તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. જોકે, મૃતકના પરિવારના સભ્યો જેમની તપાસ કરવામાં આવી છે, તેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો છે.

૧૬.૧ પીડબલ્યુ ૧, ડૉ. રકલચંદ્ર ગોપેશચંદ્ર દત્તે તેમના પુરાવા આંક .૧૯ માં જુબાની આપી છે કે ૧૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના રોજ, તેઓ એમપી શાહ મેડિકલ કોલેજ, ફોરેન્સિક મેડિસિન વિભાગમાં મેડિકલ ઓફિસર તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. તે તારીખે, શહેર "બી" ડિવિઝન પોલીસ અધિકારી દ્વારા સંધ્યા નામની એક મહિલાનો મૃતદેહ પોસ્ટમોર્ટમ માટે લાવવામાં આવ્યો હતો. તે મુજબ, પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું અને પોસ્ટમોર્ટમ તપાસમાં કોલમ નંબર ૧૭ માં નોંધ્યા મુજબ નીચેની ઇજાઓ બહાર આવી.

"ગરદનના આગળના ભાગમાં, થાઇરોઇડ કોમલાસ્થિની ઉપર, ૩ સેમી પહોળા અસ્થિબંધનનું નિશાન જોવા મળે છે. નિશાન ખાંચ જેવું છે. જમણી બાજુએ, તે જમણી બાજુથી ૫ સેમી નીચે અને નીચલા જડબાના અને ટિપ્રો ડાબા માસ્ટોઇડની નીચે ૭ સેમી નીચે ઉપર તરફ જાય છે, પાછળની મધ્યરેખા સુધી – ગરદન ઉપરની બાજુએ તે ત્રાંસી રીતે ઉપર અને પાછળ તરફ જાય છે અને ડાબા ખૂણાના નીચલા જડબાના ૪ સેમી નીચે બિંદુ સુધી વિસ્તરે છે. આ બિંદુથી પાછળની મધ્યરેખા સુધી, અસ્થિબંધનનું નિશાન ગેરહાજર છે. અસ્થિબંધન ચિહ્ન પરની ત્વચા ઘસાઈ ગઈ છે અને કાળી છે. મૃત્યુ પહેલાની ઇજા."

પીડબલ્યુ ૧ એ જુબાની આપી છે કે ફાંસી લાગવાથી મૃત્યુનું કારણ ગૂંચળામણ હતું.

૧૬.૨ પીડબલ્યુ ૨ સંતોષ ચંદ્રશેખર કાનન મૃતકના ભાઈ છે. તેમણે પોતાના પુરાવામાં ૧૩ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ના રોજ દાખલ કરેલા પ્રથમ માહિતી અહેવાલ, આંક ૧.૨૫ માં તેમણે જે કહ્યું છે તે ફરીથી જણાવ્યું છે. તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમના સમુદાયના રિવાજો અને ધાર્મિક વિધિઓ આરોપીઓના સમુદાયના રિવાજોથી તદ્દન અલગ છે. તેમના સમુદાયમાં દહેજનો કોઈ રિવાજ નથી. તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે સંધ્યાના લગ્ન સમયે દહેજ અંગે કોઈ વાતચીત થઈ ન હતી. તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે તેમને ખબર નહોતી કે તેમના માતાપિતાએ આરોપીઓને જાણ કરી હતી કે તેમની આર્થિક સ્થિતિ ખૂબ જ સામાન્ય છે અને તેઓ દહેજ દ્વારા કંઈ આપી શકશે નહીં. પીડબલ્યુ ૨ એ પોતાની ઉલટતપાસમાં સ્વીકાર્યું છે કે તેમની આર્થિક સ્થિતિ એવી નહોતી કે તેઓ દહેજ દ્વારા કંઈક આપી શકે. તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે આરોપીઓ પણ જાણતા હતા કે સંધ્યાના માતાપિતાની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી. તેણે એવું પણ કહ્યું છે કે તેણે અને તેના માતા-પિતાએ આરોપી નં.૧ સાથે સંધ્યાના લગ્ન કરવાનો વિરોધ કર્યો હતો, પરંતુ સંધ્યા આરોપી નં.૧ સાથે લગ્ન કરવા માટે ખૂબ જ મક્કમ હતી. સંધ્યાને કામ પર જવાથી પણ રોકવામાં આવી હતી જેથી તે આરોપી નં.૧ સાથે લગ્ન ન કરે. જોકે, આખરે, સંધ્યા લગ્ન કરવા માટે ખૂબ જ

મક્કમ હોવાથી, પીડબ્લ્યુ ર ના પરિવારના સભ્યોએ આ અંગે ચર્ચા કરી હતી અને અંતે, સંધ્યાના લગ્ન આરોપી નં.૧ સાથે વિધિવત રીતે થયા હતા. તેની ઉલટતપાસમાં, પીડબ્લ્યુ ર એ પણ કહ્યું છે કે સગાઈ સમયે, આરોપી નં.૧ એ સંધ્યાને સોનાની વીંટી, કાનની વીંટી, નાકની વીંટી, મંગળસૂત્ર અને કપડાં ભેટમાં આપ્યા હતા. સગાઈ સમારોહ આરોપી નં.૧ ના સમુદાયના રિવાજો અને વિધિઓ અનુસાર થયો હતો. પીડબ્લ્યુ ર એ પણ કહ્યું છે કે પહેલા બાળક એટલે કે પુત્રીના જન્મ સમયે, તેઓએ પહેલા જન્મેલા બાળકને સોનાની વીંટી અને સોનાની ચેઈન ભેટમાં આપી હતી. તેમણે જણાવ્યું છે કે તે સમયે સંધ્યા કે આરોપી નં. ૧ કમલેશને કંઈ ભેટમાં આપવામાં આવ્યું ન હતું. તેમણે જણાવ્યું છે કે તે સમયે સંધ્યાને પડતી મુશ્કેલીઓ અંગે કમલેશ સાથે કોઈ વાતચીત થઈ ન હતી. તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે લગ્નના લગભગ અઢી વર્ષ પછી પહેલી વાર ૨ લાખ રૂપિયાની માંગ કરવામાં આવી હતી. સંધ્યાએ પહેલી વાર તેની માતા સાથે આવી માંગણી વિશે વાત કરી હતી. ત્યારબાદ, આરોપી ૨ ના માતા-પિતાએ આવી માંગણી અંગે તેમના ધ્યાન પર લાવ્યા હતા. તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે તેમણે ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી અંગે આરોપી ૧ કમલેશ કે કમલેશની માતા, જે આરોપી ૨ છે, સાથે વાત કરી ન હતી. તેમણે એવું પણ કહ્યું છે કે આરોપી ૧ એ જ હતો જેણે તેમને ઘટના વિશે ટેલિફોન પર જાણ કરી હતી અને આરોપી ૧ એ પણ આગ્રહ કર્યો હતો કે આરોપી ૨ વહેલી તકે જામનગર પહોંચે. તેણે એવી પણ જુબાની આપી છે કે આરોપી નંબર ૧ એ તેને હવાઈ માર્ગે પહોંચવાનું કહ્યું હતું

અને તે મુજબ, પીડબ્લ્યુ ર, તેના મિત્ર સંદિલ સાથે, જામનગર હવાઈ માર્ગે પહોંચ્યા હતા. વિમાન ભાડાનો સંપૂર્ણ ખર્ચ આરોપી નં. ૧ ના સાળા રાજુભાઈએ ઉઠાવ્યો હતો. તેમણે એવી પણ જુબાની આપી છે કે તેમના પરિવારના કોઈ પણ સભ્ય આઠ મહિનાથી આરોપીઓના ઘરે સંધ્યાના બાળકોની સ્થિતિ જાણવા ગયા નથી. પોલીસ અધિકારી ર એ જામનગર પોલીસ સ્ટેશનને વિનંતી કરી હતી કે તેઓ તેમને સંધ્યાના બાળકોની સ્થિતિ વિશે જાણ કરે. તે સમયે, જામનગર પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ અધિકારીએ પોલીસ અધિકારી ર ને જાણ કરી હતી કે આરોપીઓ સાથે બાળકો પણ જેલમાં છે. તેમણે જુબાની આપી છે કે તે પછી પણ તેમના ઘરેથી કોઈ બાળકોની સ્થિતિ જાણવા માટે ગયું ન હતું. ગુજરાત હાઈકોર્ટે તેમને નોટિસ ફટકારી હતી અને આવી નોટિસ મુજબ, તેઓ હાઈકોર્ટ સમક્ષ હાજર થયા હતા અને હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશ મુજબ, મૃતકના બંને બાળકોને જેલ પરિસરમાંથી તેમને સોંપવામાં આવ્યા હતા. તેમણે એવી જુબાની આપી છે કે તેમના માતાપિતા સંધ્યાના બાળકોનો કબજો લેવા માટે જામનગર આવ્યા હતા. તેમણે પોતાની ઊલટતપાસમાં જણાવ્યું છે કે સંધ્યાના લગ્નના છ મહિના પછી તેમને તેમના ઘરે ટેલિફોન કનેક્શન મળ્યું હતું. સંધ્યાના મૃત્યુ સમયે, પીડબ્લ્યુ ર પાસે તેમના ટેલિફોનમાં કોઈ STD સુવિધા નહોતી. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમણે સંધ્યાને કરેલા STD કોલના બધા બિલ પોલીસને સોંપવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે બિલના વર્ષ અને મહિના અંગે તેમને કોઈ જાણકારી નહોતી. પીડબ્લ્યુ ર ની ઊલટતપાસ દ્વારા એવું કંઈ

નોંધપાત્ર બહાર આવી શક્યું નથી કે જેનાથી તેમના પુરાવા કોઈપણ રીતે શંકાસ્પદ બને. પીડબ્લ્યુ ૨ એ તેમની ઊલટતપાસમાં આપેલા સૂચનને નકારી કાઢ્યું છે કે સંધ્યાએ ક્યારેય પણ આરોપીઓના અંતે કોઈપણ પ્રકારની હેરાનગતિ અથવા ફૂરતા અંગે તેમને અથવા તેમના પરિવારના સભ્યોને કંઈપણ જાહેર કર્યું નથી. તેમણે એ સૂચનને પણ નકારી કાઢ્યું હતું કે સંધ્યાએ ક્યારેય પણ પીડબ્લ્યુ ૨ સાથે હેરાનગતિ અંગે કોઈ સીધી વાતચીત કરી નથી. આરોપી નં. ૨ વતી તેમણે કરેલી પૂછપરછમાં એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે સંધ્યાના બીજા જન્મ સમયે સંધ્યાએ કહ્યું હતું કે તેના સાસુ તેના બાળકોની સંભાળ રાખતી ન હતી અને તેણે પોતે જ કાળજી લેવી પડતી હતી, અને વારંવાર તેની સાસુ તેને ટોણો મારતી હતી. તેમના ઘરેથી કોઈ બાળકોની સ્થિતિ પૂછવા ગયું ન હતું. ગુજરાત હાઈકોર્ટે તેમને નોટિસ ફટકારી હતી અને આવી નોટિસ મુજબ, તેઓ હાઈકોર્ટ સમક્ષ હાજર થયા હતા અને હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશ મુજબ, મૃતકના બંને બાળકોને જેલ પરિસરમાંથી તેમને સોંપવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જુબાની આપી છે કે તેમના માતાપિતા સંધ્યાના બાળકોનો કબજો લેવા માટે જામનગર આવ્યા હતા. તેમણે પોતાની ઊલટતપાસમાં જુબાની આપી છે કે સંધ્યાના લગ્નની તારીખથી છ મહિના પછી તેમને તેમના ઘરે ટેલિફોન કનેક્શન મળ્યું હતું. સંધ્યાના મૃત્યુ સમયે, પીડબ્લ્યુ ૨ પાસે તેમના ટેલિફોનમાં કોઈ STD સુવિધા નહોતી. તેમણે જુબાની આપી છે કે તેમણે સંધ્યાને કરેલા STD કોલના બધા બિલ પોલીસને સોંપવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જુબાની

આપી છે કે તેમને બિલના વર્ષ અને મહિના અંગે કોઈ ખ્યાલ નહોતો. પીડબ્લ્યુ ર ની ઉલટતપાસ દ્વારા કંઈપણ નોંધપાત્ર બહાર આવી શક્યું નથી જેથી તેમના પુરાવા કોઈપણ રીતે શંકાસ્પદ બને. આરોપી નં. ૨ એ તેમની ઉલટતપાસમાં આપેલા સૂચનને નકારી કાઢ્યું છે કે સંધ્યાએ ક્યારેય પણ આરોપીઓના અંતે થતી કોઈપણ ઉત્પીડન અથવા ફૂરતા વિશે તેમને અથવા તેમના પરિવારના સભ્યોને કંઈપણ જાહેર કર્યું નથી. તેમણે એ સૂચનને પણ નકારી કાઢ્યું છે કે સંધ્યાએ ક્યારેય પણ ઉત્પીડન અંગે પૂ. ૨ સાથે કોઈ સીધી વાતચીત કરી નથી. તેમણે આરોપી નં. ૨ વતી પોતાની ઉલટતપાસમાં તેમને આપેલા સૂચનનો ઈનકાર કર્યો છે કે સંધ્યાના બીજા પ્રસૂતિ સમયે, સંધ્યાએ કહ્યું હતું કે તેના સાસુ તેના બાળકોની સંભાળ રાખતી નથી અને તેણીએ પોતે જ કાળજી લેવી પડે છે, અને ઘણીવાર તેની સાસુ તેણીને ટોણા મારતી હતી. તેમના ઘરેથી કોઈ બાળકોની સ્થિતિ પૂછવા ગયું ન હતું. ગુજરાત હાઈકોર્ટે તેમને નોટિસ ફટકારી હતી અને આવી નોટિસ મુજબ, તેઓ હાઈકોર્ટ સમક્ષ હાજર થયા હતા અને હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશ મુજબ, મૃતકના બંને બાળકોને જેલ પરિસરમાંથી તેમને સોંપવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જુબાની આપી છે કે તેમના માતાપિતા સંધ્યાના બાળકોનો કબજો લેવા માટે જામનગર આવ્યા હતા. તેમણે પોતાની ઉલટતપાસમાં જુબાની આપી છે કે સંધ્યાના લગ્નની તારીખથી છ મહિના પછી તેમને તેમના ઘરે ટેલિફોન કનેક્શન મળ્યું હતું. સંધ્યાના મૃત્યુ સમયે, પીડબ્લ્યુ ર પાસે તેમના ટેલિફોનમાં કોઈ STD સુવિધા નહોતી. તેમણે

જુબાની આપી છે કે તેમણે સંધ્યાને કરેલા STD કોલના બધા બિલ પોલીસને સોંપવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જુબાની આપી છે કે તેમને બિલના વર્ષ અને મહિના અંગે કોઈ ખ્યાલ નહોતો. પીડબ્લ્યુ ર ની ઊલટતપાસ દ્વારા કંઈપણ નોંધપાત્ર બહાર આવી શક્યું નથી જેથી તેમના પુરાવા કોઈપણ રીતે શંકાસ્પદ બને. આરોપી નં. ૨ એ તેમની ઊલટતપાસમાં આપેલા સૂચનને નકારી કાઢ્યું છે કે સંધ્યાએ ક્યારેય પણ આરોપીઓના અંતે થતી કોઈપણ ઉત્પીડન અથવા ફૂરતા વિશે તેમને અથવા તેમના પરિવારના સભ્યોને કંઈપણ જાહેર કર્યું નથી. તેમણે એ સૂચનને પણ નકારી કાઢ્યું છે કે સંધ્યાએ ક્યારેય પણ ઉત્પીડન અંગે પૂ. ર સાથે કોઈ સીધી વાતચીત કરી નથી. તેમણે આરોપી નં. ૨ વતી પોતાની ઊલટતપાસમાં તેમને આપેલા સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે સંધ્યાના બીજા પ્રસૂતિ સમયે, સંધ્યાએ કહ્યું હતું કે તેના સાસુ તેના બાળકોની સંભાળ રાખતી નથી અને તેણીએ પોતે જ કાળજી લેવી પડે છે, અને ઘણીવાર તેની સાસુ તેણીને ટોણા મારતી હતી.પજવણી અંગે W ર. આરોપી નં. ૨ વતી તેમણે પોતાની પૂછપરછમાં એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે સંધ્યાના બીજા જન્મ સમયે, સંધ્યાએ કહ્યું હતું કે તેના સાસુ તેના બાળકોની સંભાળ રાખતા ન હતા અને તેમણે પોતે જ કાળજી લેવી પડતી હતી, અને વારંવાર તેની સાસુ તેને ટોણો મારતી હતી.પજવણી અંગે W ર. આરોપી નં. ૨ વતી તેમણે પોતાની પૂછપરછમાં એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે સંધ્યાના બીજા જન્મ સમયે, સંધ્યાએ કહ્યું હતું કે તેના સાસુ તેના બાળકોની સંભાળ રાખતા ન હતા અને

તેમણે પોતે જ કાળજી લેવી પડતી હતી, અને વારંવાર તેની સાસુ તેને ટોણો મારતી હતી.

૧૬.૩ પીડબ્લ્યુ ૧૩, ચંદ્રશેખર કાનન મૃતકના પિતા છે. તેમના પુરાવા આંક ૩૯ માં, તેમણે જુબાની આપી છે કે સંધ્યાનો પહેલો જન્મ ગોવામાં થયો હતો અને તે સમયે સંધ્યા લગભગ ત્રણ મહિના સુધી તેના માતાપિતાના ઘરે રહી હતી. તે સમયે, સંધ્યાએ તેની માતાને જણાવ્યું હતું કે આરોપીઓ તેને થોડી હદ સુધી હેરાન કરી રહ્યા હતા. સંધ્યાએ તે સમયે જણાવ્યું હતું કે તેના પતિ અને સાસુ દહેજ અને પૈસા માટે હેરાન કરી રહ્યા હતા. પીડબ્લ્યુ ૧૩ માં જણાવાયું છે કે સંધ્યા તેના પહેલા બાળક સાથે જામનગર ગયા પછી, તેઓ તેની સાથે ટેલિફોન પર વાત કરતા હતા અને તે સમયે, સંધ્યા કહેતી હતી કે આરોપીઓ તેને પૈસા માટે હેરાન કરી રહ્યા હતા. બીજા બાળકનો જન્મ જામનગરમાં થયો હતો અને ત્યારબાદ, પૈસા માટે હેરાનગતિ અવિરત બની ગઈ. પીડબ્લ્યુ ૧૩ એ જુબાની આપી છે કે જાન્યુઆરી ૨૦૦૧ માં આવેલા ભૂકંપને કારણે, સંધ્યા તેના બંને બાળકો સાથે ગોવા આવી હતી અને દોઢ મહિના સુધી તેના માતાપિતાના ઘરે રહી હતી. તે સમયે પણ, સંધ્યાએ તેની માતાને કહ્યું હતું કે આરોપીઓ પૈસા માટે તેને હેરાન કરી રહ્યા હતા અને તેનો પતિ તેની સાથે વાત કરવાનો ઈનકાર કરતો હતો, અને ઘણી વાર સંધ્યા પર બૂમો પાડતો હતો. પીડબ્લ્યુ ૧૩ એ પણ જુબાની આપી છે કે સંધ્યા તેમને કહેતી હતી કે તેની સાસુ વારંવાર તેને એમ

કહીને ટોણો મારતી હતી કે તે કોઈ કામ કરી શકતી નથી અને તેના માતાપિતાએ તેને કંઈ શીખવ્યું નથી. જોકે, સંધ્યાએ તેની માતાને કહ્યું હતું કે આરોપી નંબર ૧ સાથે આ અંગે કંઈ પણ વાત ન કરે, નહીં તો તે વધુ ગુસ્સે થશે. પીડબ્લ્યુ ૧૩ એ પણ જુબાની આપી છે કે સંધ્યાને એક વખત હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી કારણ કે તે આ પીધા પછી બીમાર પડી ગઈ હતી. આ હકીકત તેના પુત્ર એટલે કે પીડબ્લ્યુ ૧૩ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવી હતી. પીડબ્લ્યુ ૧૩ ના પુત્ર, એટલે કે સંતોષે તેને કહ્યું હતું કે સંધ્યાએ ચામાં ઝેર ભેળવ્યું હતું. ત્યારબાદ પણ, સંધ્યા વારંવાર પોલીસ અધિકારી ૧૩ અને તેના પરિવારના સભ્યોને ફોન કરતી હતી. તે પૂછતી હતી કે પૈસાની કોઈ વ્યવસ્થા થઈ છે કે નહીં, અને પોલીસ અધિકારી ૧૩ જવાબ આપતો હતો કે તે પૈસાની વ્યવસ્થા કરી શકતો નથી, પરંતુ તે હજુ પણ પ્રયાસ કરશે. પોલીસ અધિકારી ૧૩ એ જુબાની આપી છે કે બહેરીનમાં રહેતા તેના ભાભી, એટલે કે રશિમબેનને પણ થોડા પૈસા મોકલવા માટે વિનંતી કરવામાં આવી હતી. રશિમબેને જવાબ આપ્યો કે આરોપીઓ ખૂબ જ ધનવાન હોવાનો ડોળ કરી રહ્યા હતા, તો પછી તેમને પૈસાની જરૂર કેમ પડી? રશિમબેને પણ તેમને મદદ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, પરંતુ તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેમના ગામમાં થોડું સોનું પડેલું છે અને તેમણે સોનું ગીરવે રાખીને પૈસા મેળવવા જોઈએ. જોકે, આવી વ્યવસ્થા પણ થઈ શકી ન હતી. તેમણે જુબાની આપી છે કે આરોપી નંબર ૨ એ બે મહિના પછી તેની પત્ની એટલે કે મૃતકની માતાને ફોન કરીને પૈસાની પૂછપરછ કરી હતી. તેમણે જુબાની આપી છે કે ૧૧

સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ ના રોજ, તેમને કમલેશ (એ/૧) તરફથી ફોન આવ્યો હતો જેમાં સંધ્યાએ આત્મહત્યા કરી હોવાની જાણ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, તેમનો પુત્ર સંતોષ અને તેનો મિત્ર સંદિલ જામનગર પહોંચ્યા હતા. પીડબલ્યુ ૧૩ એ ડીએસપી, જામનગર, આંક .૨૬ ને ફેક્સ પણ મોકલ્યો હતો. તેમની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જુબાની આપી છે કે આરોપીઓના સમુદાયમાં દહેજ આપવાની કોઈ પરંપરા છે કે નહીં તેની તેમને કોઈ જાણ નહોતી. તેમણે જુબાની આપી છે કે સંધ્યાના લગ્ન સમયે, તેઓએ આરોપીઓ સમક્ષ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે તેમની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી અને તે સમયે, આરોપીઓએ તેમને કહ્યું હતું કે તેઓ કંઈપણ ઈચ્છતા નથી. તેમણે જુબાની આપી છે કે સંધ્યાએ દહેજની માંગણી અંગે તેમને જાણ કર્યા પછી, તેમણે ગોવામાં રહેતા કમલેશની બહેન અને સાળા સાથે આ અંગે કોઈ ચર્ચા કરી ન હતી. તેમણે પોતાના પોલીસ નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે, તેમણે એવું કહ્યું નથી કે આરોપી નંબર ૨ બે મહિના પછી ફોન કરીને તેની પત્ની સાથે પૈસાની વ્યવસ્થા કરવા અંગે પૂછપરછ કરી હતી.

૧૬.૪ પીડબલ્યુ ૧૪, પશ્ચિમી કાનન મૃતકની માતા છે. તેણીના પુરાવા આંક .૧૪ માં, તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યાના લગ્ન પછી, સંધ્યા તેમની સાથે ટેલિફોન પર વાત કરતી હતી. એક વખત સંધ્યાએ તેણીને જણાવ્યું હતું કે તેના પતિને વ્યવસાય માટે રૂ. ૨ લાખની જરૂર છે અને તે કોઈપણ રીતે ગોઠવી શકાય છે. તેણીએ જણાવ્યું હતું કે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧ લાખની વ્યવસ્થા કરી શકાય

છે. તે સમયે, પીડબલ્યુ ૧૪ એ સંધ્યાને જાણ કરી હતી કે તેઓ પૈસાની વ્યવસ્થા કરવા માટે તમામ પ્રયાસો કરશે, પરંતુ તેમની પાસે તાત્કાલિક આપવા માટે કોઈ પૈસા નહોતા. તેણીએ જુબાની આપી છે કે તેણીએ તેની બહેન રશ્મિને મદદ કરવા વિનંતી કરી હતી અને તેની બહેને તેણીને તેના ગામમાં રાખવામાં આવેલું સોનું ગીરવે રાખવા કહ્યું હતું. ત્યારબાદ, ચારથી પાંચ વખત, સંધ્યાએ તેની માતાને ફોન કરીને પૈસાની વ્યવસ્થા વિશે પૂછપરછ કરી હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે છેલ્લે, ૪ તારીખે, સંધ્યાએ પીડબલ્યુ ૧૪ ને ફોન કરીને પૂછ્યું હતું કે પૈસા માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરી શકાય છે કે નહીં, કારણ કે તે ખૂબ મુશ્કેલીમાં હતી અને આમ કહીને, સંધ્યાએ ટેલિફોન લાઈન કાપી નાખી હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યા ટેલિફોન પર જણાવતી હતી કે તેની સાસુ વારંવાર તેના પર ગુસ્સે થતી હતી અને અપશબ્દો પણ કહેતી હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે છેલ્લે, આરોપી નંબર ૨ એ તેણીને ફોન કરીને વાત કરી હતી કે સંધ્યા પૈસા માંગી રહી છે અને તેના માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરી શકાય છે કે નહીં. જવાબમાં, પીડબલ્યુ ૧૪ એ જણાવ્યું હતું કે તેમની પાસે પૈસા નથી, પરંતુ હજુ પણ તેની વ્યવસ્થા કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. પીડબલ્યુ ૧૪ એ પણ જુબાની આપી છે કે ભૂકંપ પછી જ્યારે સંધ્યા અને તેના બે બાળકો ગોવા આવ્યા હતા, ત્યારે પણ તેણીએ જણાવ્યું હતું કે તેની સાસુ તેને હેરાન કરતી હતી અને ગુસ્સે થતી હતી. સંધ્યાએ પૈસાની માંગણી વિશે પણ જણાવ્યું હતું. તેણીની ઊલટતપાસમાં, તેણીએ જણાવ્યું છે કે બીજી ડિસિમ્બરી પછી પણ, સંધ્યાએ

જાણાવ્યું હતું કે તેમની પાસે ઘરમાં પૈસા નથી અને કમલેશ વ્યવસાય શરૂ કરવા માંગતો હતો. પીડબ્લ્યુ ૧૪ એ સંધ્યાને કમલેશ કયા પ્રકારનો વ્યવસાય શરૂ કરવા માંગે છે તે અંગે પૂછપરછ કરી હતી અને સંધ્યા દ્વારા જાણાવવામાં આવ્યું હતું કે કમલેશ કરારનો વ્યવસાય કરવા માંગે છે. તે સમયે પણ, પીડબ્લ્યુ ૧૪ એ સંધ્યાને જાણાવ્યું હતું કે તેમની પાસે પૈસા નથી, પરંતુ તે માટે વ્યવસ્થા કરવાનો પ્રયાસ કરશે. સંધ્યાએ ૪ સપ્ટેમ્બરના રોજ પીડબ્લ્યુ ૧૪ સાથે ફરીથી વાત કરી હતી, જોકે, પીડબ્લ્યુ ૧૪ વર્ષ યાદ કરી શક્યું ન હતું. તે સમયે પણ સંધ્યાએ તેની માતાને પૂછ્યું હતું કે પૈસા માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરી શકાય છે કે નહીં કારણ કે તે ખૂબ મુશ્કેલીમાં હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યાએ ક્યારેય કહ્યું ન હતું કે તે જામનગરમાં રહેવા માંગતી નથી અને તેણીને ગોવા લાવવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. દરેક પ્રસંગે, સંધ્યા પોતાની સ્વતંત્ર ઈચ્છા અને ઈચ્છાથી ગોવાથી જામનગર જતી રહી હતી. ૪ સપ્ટેમ્બરના ફોન કોલ પછી, પીડબ્લ્યુ ૧૪ અને તેના પરિવારના સભ્યો રૂ. ૫૦,૦૦૦/- ની વ્યવસ્થા કરવામાં સફળ રહ્યા, પરંતુ ફોન પર સંધ્યાને તે વાત પહોંચાડી શક્યા નહીં. તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યાના લગ્ન સમયે, પૈસા આપવા અંગે કોઈ વાતચીત થઈ ન હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યાના લગ્ન સમયે અથવા તે પછી પણ, આરોપીઓએ કોઈ દહેજની માંગણી કરી ન હતી. આરોપી નં. ૨ વતી તેણીએ કરેલી પૂછપરછમાં, તેણીએ જુબાની આપી છે કે તે સાચું છે કે તેણીના પોલીસ

નિવેદનમાં તેણીએ એવું કહ્યું ન હતું કે છેલ્લે ૪ સપ્ટેમ્બરના રોજ, સંધ્યાએ ફોન કરીને પૂછ્યું હતું કે પૈસા માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરી શકાય છે કે નહીં.

૧૬.૫ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ઉજ્જવલા ઉત્તમની તપાસ મૃતકની મિત્ર તરીકે કરવામાં આવી છે. તેણીના પુરાવા આંક . ૪૧ માં, તેણીએ જુબાની આપી છે કે તે ગોવામાં રહેતી હતી અને વર્ના ઈન્ડસ્ટ્રીઝમાં કામ કરતી હતી. સંધ્યા શાળામાં તેની સહાધ્યાત્રી હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યા ખૂબ જ નજીકની મિત્ર હતી અને તેઓ એકબીજાના ઘરે આવતા હતા. તેણીએ જુબાની આપી છે કે સંધ્યા પૂજા માર્બલ્સ નામના યુનિટમાં ટાઇપિસ્ટ તરીકે કામ કરતી હતી. આરોપી નંબર ૧ જામનગરથી ઉદ્યોગમાં જતો હતો. સંધ્યાએ કમલેશનો પરિચય પીડબ્લ્યુ ૧૫ સાથે કરાવ્યો હતો. તેણીએ જુબાની આપી છે કે કમલેશના ત્રાસને કારણે, સંધ્યાએ કામ પર જવાનું બંધ કરી દીધું હતું. તેણીએ જુબાની આપી છે કે પ્રથમ ડિલિવરી માટે ગોવાની મુલાકાત દરમિયાન, સંધ્યાએ તેણીને સાસુના ત્રાસથી વાકેફ કરી હતી અને તેણીને એમ પણ કહ્યું હતું કે તેણીના લગ્ન સમયે દહેજમાં કંઈ ન મળી શકવાને કારણે તેણીને ટોણા મારવામાં આવી રહી હતી. તેણીએ જુબાની આપી છે કે આરોપી નં. ૨ સંધ્યાને સીધી વાત કરતો ન હતો, પરંતુ જો કોઈ આરોપી નં. ૨ ના ઘરે આવે, તો તે વ્યક્તિ સાથે વાત કરતી વખતે, આડકતરી રીતે સંધ્યાને સંદેશો પહોંચાડવામાં આવતો હતો. તેણીએ એમ પણ જુબાની આપી છે કે ભૂકંપ પછી જ્યારે સંધ્યા બીજી વખત ગોવાની મુલાકાતે

આવી હતી, ત્યારે તે સમયે પણ તેણીએ જણાવ્યું હતું કે કમલેશને વ્યવસાય શરૂ કરવા માટે પૈસાની જરૂર છે. સંધ્યાએ પીડબલ્યુ ૧૫ ને પણ જણાવ્યું હતું કે એક વખત તેણીએ ઝેર પીને આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, કારણ કે કમલેશે તેણીને કહેવાનું કહ્યું હતું કે તે ગરોળીવાળી ચા પીધા પછી બીમાર પડી ગઈ હતી. સંધ્યાએ પીડબલ્યુ ૧૫ ને પણ જણાવ્યું હતું કે કમલેશ તેણીને કહેતો હતો કે તેણીએ તેની સાસુની ઈચ્છા મુજબ કાર્ય કરવું જોઈએ અને પૈસા મેળવવા જોઈએ.

૧૬.૬ આરોપી ૨૦, સંદિલકુમાર સ્વામીની પણ મૃતકના મિત્ર તરીકે તપાસ કરવામાં આવી છે. આ સાક્ષીએ પોતાના પુરાવા આંક ૫૮ માં પણ પજવણી અંગે જુબાની આપી છે. આ સાક્ષીએ સંધ્યા સાથે તેના પતિ અને તેની સાસુ દ્વારા થતી પજવણી અંગેની વાતચીત અંગે પણ જુબાની આપી છે. આરોપી ૨૦ એ જુબાની આપી છે કે એક વાર તેણે સંધ્યાને તેના ઘરે અને કારમાં બોલાવી હતી અને તેણે સંધ્યાને પૂછ્યું હતું કે તેનું વૈવાહિક જીવન સુખી છે કે નહીં. તે સમયે સંધ્યા દ્વારા પીજ ૨૦ ને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે શરૂઆતમાં બધું બરાબર છે, પરંતુ ત્યારબાદ આરોપીઓએ દહેજની માંગણી કરવાનું શરૂ કર્યું. પીજ ૨૦ એ પણ જુબાની આપી છે કે મૃતકના ભાઈ સંતોષે એપ્રિલ ૨૦૦૧ માં તેમને ૫૦,૦૦૦ રૂપિયા ઉછીના આપવા વિનંતી કરી હતી. જોકે, સંધ્યાએ પીજ ૨૦ ને કોઈ પૈસા માટે વિનંતી કરી ન હતી અને પીજ ૨૦ એ મૃતકના ભાઈને કોઈ રકમ ઉછીની આપી ન હતી.

૧૭. ચર્ચા:

પક્ષકારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીનો અભ્યાસ કર્યા પછી, બંને દોષિતો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલમાં અમારા નિર્ણય પર એકમાત્ર પ્રશ્ન એ આવે છે કે શું ટ્રાયલ કોર્ટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B, ૩૦૬, ૪૮૮-A અને દહેજ પ્રતિબંધ કાયદાની કલમ ૪ હેઠળ તેમને દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ ભૂલ કરી છે.

૧૮. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી નીચે મુજબ વાંચે છે:-

"૩૦૪-બી. દહેજ મૃત્યુ.-(૧) જ્યાં સ્ત્રીનું મૃત્યુ તેના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર કોઈ બળી જવાથી અથવા શારીરિક ઈજાથી થાય છે અથવા સામાન્ય સંજોગો કરતાં અલગ રીતે થાય છે અને એવું દર્શાવવામાં આવે છે કે તેના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈપણ સંબંધી દ્વારા દહેજની કોઈપણ માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં કૂરતા અથવા હેરાનગતિનો ભોગ બન્યો હતો, તો આવા મૃત્યુને

"દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે, અને આવા પતિ અથવા સંબંધીએ તેણીના મૃત્યુનું કારણ બન્યું હોવાનું માનવામાં આવશે.

સમજૂતી.— આ પેટા-કલમના હેતુ માટે, ૭ "દહેજ" નો અર્થ દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (૧૯૬૧ નો ૨૮) ની કલમ ૨ માં જેવો જ થશે.

(૨) જે કોઈ દહેજ માટે મૃત્યુ કરે છે તેને સાત વર્ષથી ઓછી ન હોય પરંતુ આજીવન કેદ સુધીની સજા થઈ શકે છે.

ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં એક કાનૂની કાલ્પનિક રચના બનાવવામાં આવી છે કે જો એવું સ્થાપિત થાય કે "મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં", મૃતકને તેના પતિ અથવા તેના કોઈપણ સંબંધી દ્વારા ફૂરતા અથવા પજવણી કરવામાં આવી હતી; દહેજની કોઈપણ માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં, આવા મૃત્યુને "દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે, અને આવા પતિ અથવા સંબંધીએ તેણીના મૃત્યુનું કારણ બન્યું હોવાનું માનવામાં આવશે. સંસદે ૧.૫.૧૯૮૬ ના અધિનિયમ નં. ૪૩ દ્વારા ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩ B પછા દાખલ કરી છે જે નીચે મુજબ છે:—

"૧૧૩.બી- દહેજ મૃત્યુ અંગેની ધારણા.- જ્યારે પ્રશ્ન એ હોય કે શું કોઈ વ્યક્તિએ સ્ત્રીનું દહેજ મૃત્યુ કર્યું છે અને એવું દર્શાવવામાં આવે છે કે તેના મૃત્યુ પહેલાં જ આવી સ્ત્રીને દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં આવા વ્યક્તિ દ્વારા ફૂરતા અથવા પજવણીનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી, તો કોઈ એવું માની લેશે કે આવી વ્યક્તિએ દહેજ મૃત્યુનું કારણ બન્યું હતું.

સમજૂતી.- આ કલમના હેતુઓ માટે, "દહેજ મૃત્યુ" નો અર્થ ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નો ૪૫) ની કલમ ૩૦૪-બી માં જેવો જ થશે."

૧૯. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી અને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બીના સંયુક્ત વાંચનથી, એ સ્પષ્ટ થશે કે જો ફરિયાદ પક્ષ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બીમાં દર્શાવેલ સંજોગો સ્થાપિત કરવામાં સક્ષમ હોય તો તેના હેઠળ ઉદ્ભવતી ધારણા કાર્ય કરશે.

"દહેજ" શબ્દનો અર્થ શું છે તે નોંધવું યોગ્ય રહેશે. દહેજ પ્રતિબંધ કાયદા હેઠળ "દહેજ" ની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે:-

"આ કાયદામાં, "દહેજ" નો અર્થ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે આપવામાં આવેલ અથવા આપવા માટે સંમત થયેલી કોઈપણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન જામીનગીરી થાય છે –

(a) લગ્નના એક પક્ષ દ્વારા લગ્નના બીજા પક્ષ સાથે; અથવા

(b) લગ્નના કોઈપણ પક્ષના માતાપિતા દ્વારા અથવા અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા, લગ્નના કોઈપણ પક્ષને અથવા અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને, [લગ્ન પહેલાં અથવા પછી કોઈપણ સમયે] [ઉક્ત પક્ષોના લગ્નના સંબંધમાં, પરંતુ મુસ્લિમ અંગત કાયદો (શરિયત) લાગુ પડે તેવા વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં દહેજ અથવા મહરનો સમાવેશ થતો નથી].

સમજૂતી II – "મૂલ્યવાન સુરક્ષા" શબ્દનો અર્થ ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નો ૪૫) ની કલમ ૩૦ જેવો જ છે.

૨૦. પરિણીત સ્ત્રીના અકુદરતી મૃત્યુના કિસ્સામાં, જેમ કે આ પ્રકારના કિસ્સામાં, પતિ પર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨, કલમ ૩૦૪-બી અને

કલમ ૩૦૬ હેઠળ કાર્યવાહી કરી શકાય છે. અહીં અગાઉ ઉલ્લેખિત એક અથવા બીજી જોગવાઈઓ હેઠળ ગુનાના આચરણ અંગેનો ભેદ સુપ્રીમ કોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ સતવીર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, [(૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૬૩૩] માં વિચારણા માટે આવ્યો હતો, જ્યાં તે રાખવામાં આવ્યું હતું:

"આમ, દહેજ સાથે સંબંધિત ત્રણ પ્રસંગો છે. એક લગ્ન પહેલાનો છે, બીજો લગ્ન સમયે છે અને ત્રીજો લગ્ન પછીનો "કોઈપણ સમયે" છે. ત્રીજો પ્રસંગ અનંત સમયગાળો લાગે છે. પરંતુ મહત્વપૂર્ણ શબ્દો "ઉક્ત પક્ષોના લગ્નના સંબંધમાં" છે. આનો અર્થ એ છે કે ઉપરોક્ત ત્રણ તબક્કાઓમાંથી કોઈપણ પર કોઈપણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષા આપવી અથવા આપવા માટે સંમતિ આપવી એ પક્ષોના લગ્નના સંબંધમાં હોવી જોઈએ. પતિ-પત્ની વચ્ચે પૈસા ચૂકવવા અથવા મિલકત આપવા માટે ઘણા અન્ય ઉદાહરણો હોઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકના જન્મ અથવા અન્ય વિધિઓના સંબંધમાં કેટલીક પરંપરાગત ચુકવણીઓ વિવિધ સમાજોમાં પ્રચલિત છે. આવી ચુકવણીઓ "દહેજ" ના દાયરામાં આવતી નથી. તેથી કલમ ૩૦૪-B માં ઉલ્લેખિત દહેજ એ લગ્નના સંબંધમાં આપવામાં આવેલી અથવા આપવા માટે સંમત થયેલી કોઈપણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષા હોવી જોઈએ.

જો કલમ ૩૦૪-બી લાગુ કરવી હોય તો, ફક્ત એટલું જ પૂરતું નથી કે સ્ત્રીને દહેજની માંગણી સાથે કોઈ સમયે હેરાન કરવામાં આવી હોય. પરંતુ તે "તેના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ" થયું હોવું જોઈએ. આ વાક્ય, નિઃશંકપણે, એક સ્થિતિસ્થાપક અભિવ્યક્તિ છે અને તે તેના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ અથવા થોડા દિવસો અથવા તેના થોડા અઠવાડિયા પહેલાના સમયગાળાનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે. પરંતુ તેના મૃત્યુની નિકટતા એ અભિવ્યક્તિ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલ મુખ્ય બિંદુ છે. "તેના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ" શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને આટલો સમય પૂરો પાડવાનો કાયદાકીય ઉદ્દેશ એ વિચાર પર ભાર મૂકવાનો છે કે તેણીનું મૃત્યુ, બધી સંભાવનાઓમાં, આવી ફૂરતા અથવા હેરાનગતિનું પરિણામ હોવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેણીના મૃત્યુ અને દહેજ સંબંધિત હેરાનગતિ અથવા તેના પર લાદવામાં આવેલી ફૂરતા વચ્ચે એક સુસ્પષ્ટ જોડાણ હોવું જોઈએ. જો આવી હેરાનગતિ અથવા ફૂરતા અને તેના મૃત્યુ વચ્ચેનો અંતરાલ પસાર થઈ ગયો હોય તો કોર્ટ એ માપવાની સ્થિતિમાં હશે કે બધી સંભાવનાઓમાં હેરાનગતિ અથવા ફૂરતા તેના મૃત્યુનું તાત્કાલિક કારણ ન હોત. તેથી, દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગોના આધારે, કોર્ટનો નિર્ણય લેવાનો છે કે શું તે ચોક્કસ કેસમાં ઉપરોક્ત અંતરાલ "તેણીના મૃત્યુ પહેલાં" ના ખ્યાલથી તેની દોરી કાપી નાખવા માટે પૂરતો હતો."

૨૧. ફરી એકવાર હીરા લાલ અને અન્ય વિરુદ્ધ રાજ્ય (એન.સી.ટી. સરકાર) દિલ્હી, [(૨૦૦૩) ૮ SCC ૮૦] માં, સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે "ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-B માં વપરાયેલ "તેણીના મૃત્યુ પહેલા" શબ્દ નિકટતા પરીક્ષણના વિચાર સાથે હાજર છે. કોઈ ચોક્કસ સમયગાળો સૂચવવામાં આવ્યો નથી અને "ટૂંક સમયમાં" શબ્દ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ માં વપરાયેલ "ટૂંક સમયમાં" શબ્દનો સંદર્ભ સંબંધિત છે. તે જણાવે છે કે કોર્ટ એવું માની શકે છે કે જે માણસ ચોરી પછી "ટૂંક સમયમાં" માલનો કબજો ધરાવે છે, તે કાં તો ચોર છે અથવા તેને ચોરી થઈ હોવાનું જાણીને માલ મળ્યો છે, સિવાય કે તે તેમના "કબજા" માટે જવાબદાર હોય. "ટૂંક સમયમાં" શબ્દની અંદર આવી શકે તે સમયગાળો કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરવાનું બાકી છે, જે દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર આધાર રાખે છે. જોકે, "ટૂંક સમયમાં" શબ્દનો અર્થ એ થાય કે સંબંધિત ક્રૂરતા અથવા ઉત્પીડન અને પ્રશ્નમાં મૃત્યુ વચ્ચેનો અંતરાલ વધુ ન હોવો જોઈએ. દહેજની માંગણી પર આધારિત ક્રૂરતાની અસર અને સંબંધિત મૃત્યુ વચ્ચે નજીકની અને જીવંત કડી હોવી જોઈએ. જો ક્રૂરતાની કથિત ઘટના સમય જતાં દૂરની હોય અને સંબંધિત સ્ત્રીના માનસિક સંતુલનને ખલેલ પહોંચાડે નહીં તેટલો જૂનો બની ગયો હોય, તો તેનું કોઈ પરિણામ નહીં આવે.

૨૨. (૨૦૧૦) ૧૨ SCC ૩૫૦ માં નોંધાયેલા અશોક કુમાર વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે ફક્ત ૧૯, ૨૦, ૨૧ અને ૨૩ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:—

"૧૯. અમે પહેલાથી જ સંહિતાના કલમ ૩૦૪-બી ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને આ કલમમાં વપરાયેલ સૌથી મહત્વપૂર્ણ અભિવ્યક્તિ "તેણીના મૃત્યુ પહેલા ટૂંક સમયમાં" છે. અમારા મતે, "તેણીના મૃત્યુ પહેલા ટૂંક સમયમાં" શબ્દનો મર્યાદિત અથવા સંકુચિત અર્થ આપી શકાતો નથી. તેમને તેમની સાદી ભાષામાં અને સામાન્ય ભાષામાં તેમના અર્થના સંદર્ભમાં સમજવા જોઈએ. આ માનવ વર્તનને લગતી જોગવાઈઓ છે અને તેથી, આટલો સંકુચિત અર્થ આપી શકાતો નથી, જે કાયદાની જોગવાઈઓના હેતુને જ નિષ્ફળ બનાવશે. અલબત્ત, આ દંડનીય જોગવાઈઓ છે અને તેનું કડક બાંધકામ હોવું જોઈએ. પરંતુ, કડક બાંધકામના નિયમ માટે પણ જરૂરી છે કે જોગવાઈઓને કાયદાની અન્ય સંબંધિત જોગવાઈઓ અને યોજના સાથે જોડીને વાંચવી જોઈએ. વધુમાં, આપેલ અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ જે એક તરફ વાહિયાત પરિણામો ટાળે અને બીજી તરફ આ રીતે ઘડાયેલા કાયદાના ઉદ્દેશ્ય અને કારણને આગળ ધપાવે.

૨૦. અમારું માનવું છે કે વાજબી સમયનો ખ્યાલ આવા કેસોની પ્રશંસા અને તપાસ માટે લાગુ કરવા માટેનો શ્રેષ્ઠ માપદંડ છે. તરસેમ સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય કેસમાં આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે "તેણીના મૃત્યુ પહેલા તરત જ" શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને આટલો સમય પૂરો પાડવાનો કાયદાકીય ઉદ્દેશ્ય એ વિચાર પર ભાર મૂકવાનો છે કે તેણીનું મૃત્યુ, બધી સંભાવનાઓમાં, આવી ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનું પરિણામ હોવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેણીના મૃત્યુ અને તેના પર લાદવામાં આવેલી દહેજ સંબંધિત ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન વચ્ચે વાજબી, જો સીધો નહીં, તો સંબંધ હોવો જોઈએ.

૨૧. યશોદા વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ રાજ્યમાં આ અદાલત દ્વારા સમાન અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે સમયગાળાનો નિર્ણય આપેલ કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર આધાર રાખશે. જો કે, આ અભિવ્યક્તિ સામાન્ય રીતે સૂચવે છે કે ફૂરતા અને પ્રશ્નમાં મૃત્યુ વચ્ચે વાજબી સમય અંતર હોવું જોઈએ. જો આવું હોય, તો વિધાનસભાએ તેના શાણપણમાં કોઈપણ સમયગાળો નિર્દિષ્ટ કર્યો હોત જે આ કલમની જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરશે. જો કે, દહેજની માંગ અને પીડિતાના મૃત્યુ સાથે ફૂરતાના કૃત્યો વચ્ચે નજીકના જોડાણનું અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ. કોઈ ચોક્કસ સમયગાળાના અભાવે, વાજબી સમયગાળાની

વિભાવના લાગુ પડશે. આમ, દહેજની ફૂરતા, ઉત્પીડન અને માંગ એટલી પ્રાચીન ન હોવી જોઈએ કે જેના પછી, દંપતી અને પરિવારના સભ્યો ખુશીથી જીવ્યા હોય અને તે ઉપરોક્ત રક્ષણનો દુરુપયોગમાં પરિણમશે. આવી માંગ અથવા ઉત્પીડન કડક અને સ્પષ્ટ રીતે આ જોગવાઈઓના દાયરામાં ન આવી શકે જ્યાં સુધી ચોક્કસ પુરાવા વિરુદ્ધ ન દેખાય. આ બાબતો, અલબત્ત, આપેલ કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર તપાસવી પડશે.

૨૩. કોર્ટ ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મુખ્ય સિદ્ધાંતોમાંથી એકને પણ અવગણી શકે નહીં કે ભારતીય કાયદામાં શંકાસ્પદ વ્યક્તિને ભારતના બંધારણની કલમ ૨૦ ના રક્ષણનો અધિકાર છે અને તેની તરફેણમાં નિર્દોષતાની ધારણા છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કાયદાના શાસન માટે વ્યક્તિ દોષિત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી નિર્દોષ હોવી જરૂરી છે. કાલ્પનિક ગણવાની વિભાવના ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રને ભાગ્યે જ લાગુ પડે છે. આ પાસાના વિરોધાભાસમાં, વિધાનસભાએ કલમ ૩૦૪-બી ની જોગવાઈઓ પર કાલ્પનિક ગણવાની વિભાવના લાગુ કરી છે. જ્યાં કલમ ૩૦૪-બી ના અન્ય ઘટકો સંતુષ્ટ થાય છે, તે કિસ્સામાં, પતિ અથવા બધા સંબંધીઓએ તેણીના મૃત્યુનું કારણ બન્યું હોવાનું માનવામાં આવશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ગુનો કાયદાની કાલ્પનિક ગણાશે.

એકવાર ફરિયાદ પક્ષ કલમ ૩૦૪-બી ના મૂળભૂત ઘટકોના સંદર્ભમાં પોતાનો કેસ સાબિત કરે, પછી કોર્ટ કાયદાની કાલ્પનિક ગણાશે કે પતિ અથવા સંબંધીઓએ ફરિયાદ કરી છે, તેણીના મૃત્યુનું કારણ બન્યું છે. કોડની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ સાર્થક આરોપના સમર્થનમાં ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓને ધ્યાનમાં રાખીને કોર્ટ દ્વારા આવી ધારણા બનાવી શકાય છે.

૨૩. ઉપરોક્ત નિર્ણયો પરથી નીચેના સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ થાય છે:-

(a) કલમ ૩૦૪ B IPC ની જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરવા માટે, સ્થાપિત કરવાના ગુનાનો મુખ્ય ઘટક એ છે કે મૃતકના મૃત્યુ પહેલાં તેણીને દહેજની માંગણીના સંદર્ભમાં કૂરતા અને ઉત્પીડનનો ભોગ બનવું પડ્યું હતું.

(b) મૃતક મહિલાનું મૃત્યુ કોઈ દાઝી જવાથી, શારીરિક ઈજાથી અથવા કોઈ અન્ય સંજોગોથી થયું હતું જે સામાન્ય ન હતું.

(c) આવું મૃત્યુ તેના લગ્નની તારીખથી સાત વર્ષની અંદર થાય છે.

(d) પીડિતાને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધી દ્વારા કૂરતા અથવા પજવણીનો ભોગ બનવું પડ્યું હોય.

(e) આવી ફૂરતા અથવા પજવણી દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં હોવી જોઈએ.

(f) એ સ્થાપિત થવું જોઈએ કે આવી ફૂરતા અને પજવણી તેના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા કરવામાં આવી હતી.

(g) "ટૂંક સમયમાં" શબ્દ એક સંબંધિત શબ્દ છે અને તે દરેક કેસના સંજોગો પર આધાર રાખે છે અને ઘટના પહેલાના સમયગાળાને શું બનાવશે તે અંગે કોઈ સીધો સૂત્ર આપી શકાતો નથી.

(h) કોઈપણ નિશ્ચિત સમયગાળો દર્શાવવો જોખમી હશે અને તે દહેજ મૃત્યુના ગુનાના પુરાવા માટે તેમજ પુરાવા કાયદાની કલમ ૧૧૩ B હેઠળ અનુમાન ઉભા કરવા માટે નિકટતા પરીક્ષણનું મહત્વ લાવે છે.

(i) તેથી, "ટૂંક સમયમાં" શબ્દનો સામાન્ય રીતે અર્થ એ થાય કે સંબંધિત ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન અને પ્રશ્નમાં મૃત્યુ વચ્ચેનો અંતરાલ વધુ ન હોવો જોઈએ. દહેજની માંગ પર આધારિત ફૂરતાની અસર અને સંબંધિત મૃત્યુ વચ્ચે કોઈ નિકટવર્તી અથવા જીવન સંબંધ હોવો જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે સમયના અંતરે ન હોવો જોઈએ અને તેથી તેને જૂનું બનાવવું જોઈએ નહીં.

(j) જોકે, "ટૂંક સમયમાં" શબ્દનો સંકુચિત અર્થ ન આપવો જોઈએ જે અન્યથા કાયદાની જોગવાઈઓના હેતુને જ નિષ્ફળ બનાવશે અને વાહિયાત પરિણામો તરફ દોરી જશે નહીં.

(k) કલમ ૩૦૪ B એ ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો અપવાદ છે કે ભારતીય કાયદામાં શંકાસ્પદ વ્યક્તિને બંધારણની કલમ ૨૦ ના રક્ષણ તેમજ તેના પક્ષમાં નિર્દોષતાની ધારણાનો અધિકાર છે. કાલ્પનિક ગણવાની વિભાવના ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રને ભાગ્યે જ લાગુ પડે છે પરંતુ ફોજદારી કાયદાના આ પાસાના વિરોધાભાસમાં, વિધાનસભાએ કલમ ૩૦૪ B ની જોગવાઈઓ પર કાલ્પનિક ગણવાની વિભાવના લાગુ કરી.

(l) આવી કાલ્પનિક કલ્પના જે અનુમાન તરફ દોરી જાય છે તે, જોકે, એક ખંડનક્ષમ અનુમાન છે અને પતિ અને તેના સંબંધીઓ, તેમના બચાવનું નેતૃત્વ કરીને સાબિત કરી શકે છે કે કલમ ૩૦૪ B ના ઘટકો સંતુષ્ટ ન હતા.

(m) પીડિતાને કથિત ફૂરતા અને ઉત્પીડનનો સમય, તેના મૃત્યુનો સમય અને દહેજની કથિત માંગણી લગ્ન સાથે સંબંધિત હતી કે કેમ તે ખાસ મહત્વ ધરાવે છે. એકવાર ઉપરોક્ત ઘટકો સંતોષાઈ જાય પછી તેને દહેજ મૃત્યુ કહેવામાં આવશે અને કાયદાની કાલ્પનિક માન્યતા મુજબ પતિ અથવા સંબંધીઓએ તે ગુનો કર્યો હોવાનું માનવામાં આવશે. [જુઓ

કાશ્મીર કૌર અને એનઆર. વિ. પંજાબ રાજ્ય, ૨૦૧૩ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૬૮૯ (૧) માં અહેવાલ]

૨૪. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, જ્યારે આપણે હાલના કેસની તપાસ કરીએ છીએ, ત્યારે આપણને નીચેની નિર્વિવાદ હકીકતો મળે છે:—

૧. મૃતકનું મૃત્યુ આરોપી નં. ૧ સાથેના લગ્નના ચાર વર્ષની અંદર થયું હતું, જેના કારણે IPC ની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ નિર્ધારિત મુખ્ય શરત, એટલે કે, લગ્નના સાત વર્ષની અંદર પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી.

૨. મૃતકનું મૃત્યુ સામાન્ય નહોતું, જેમ કે પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર પીડબ્લ્યુ ૧ ડૉ. રક્તચંદ્ર જી. દત્તના નિવેદન પરથી સાબિત થાય છે. પોસ્ટમોર્ટમ રિપોર્ટ આંક૨૦ સ્પષ્ટ કરે છે કે મૃત્યુનું કારણ ગૂંચળામણને કારણે થયું હતું.

૩. મૃતકના ભાઈ, પીડબ્લ્યુ ૧૩, મૃતકના પિતા, પીડબ્લ્યુ ૧૪, મૃતકની માતા, પીડબ્લ્યુ ૧૫, મૃતકના મિત્ર અને મૃતકના બીજા મિત્ર, પીડબ્લ્યુ ૨૦ ના પુરાવા દર્શાવે છે કે આરોપીઓ વ્યવસાય શરૂ કરવા માંગતા હોવાથી ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી કરવામાં આવી હતી.

૨૫. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના સંચિત મૂલ્યાંકન પરથી જે ચિત્ર બહાર આવે છે તે એ છે કે મૃતક કાર્ડાટકની હતી, જ્યારે આરોપીઓ જામનગરના ગુજરાતીઓ છે. એવું લાગે છે કે મૃતકનું મૂળ વતન મેંગલોર હતું, પરંતુ માતાપિતા ગોવામાં સ્થાયી થયા હતા. મૃતકના પિતા અને ભાઈ સ્પે પેઈન્ટિંગનો વ્યવસાય કરતા હતા. મૃતક ગોવાના એક ઔદ્યોગિક એકમમાં કામ કરતો હતો. આરોપી નં.૧ તેની બહેનના લગ્ન થયા હોવાથી ગોવાની મુલાકાત લેતો હતો. મૃતક આરોપી નં.૧ ના સંપર્કમાં આવ્યો અને બંને પ્રેમમાં પડ્યા અને મૃતકના પરિવારના વિરોધ વચ્ચે લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું. રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓ પરથી સાબિત થાય છે કે લગ્ન સમયે દહેજની કોઈ માંગણી નહોતી. પહેલા બાળકના જન્મ પછી જ આરોપીઓએ મૃતકને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું, કારણ કે તેઓ સતત તેણીને તેના માતાપિતા પાસેથી રૂ. ૨ લાખ મેળવવા માટે દબાણ કરતા હતા, કારણ કે આરોપી નં.૧ વ્યવસાય શરૂ કરવા માંગતો હતો. રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓ નિઃશંકપણે સ્વીકારે છે કે આરોપીઓ તરફથી રૂ. ૨ લાખની માંગ કરવામાં આવી હતી અને તેના માટે આરોપીઓ તરફથી મૃતક પર ઘણું દબાણ હતું. અમને મૃતકના ભાઈ, પિતા, માતા અને બે મિત્રોના પુરાવાને નકારવાનું કોઈ વાજબી કારણ મળતું નથી. જોકે, શ્રી બારોટના મતે, આરોપીઓ દ્વારા વ્યવસાયના હેતુ માટે રૂ. ૨ લાખની માંગ દહેજના દાયરામાં આવતી નથી. શ્રી બારોટના મતે, લગ્ન પહેલાં અથવા લગ્ન સમયે પણ, દહેજ અંગે કંઈપણ ચર્ચા કરવામાં આવી ન હતી અને સાક્ષીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા નિવેદન મુજબ, આરોપીઓ તરફથી કોઈ માંગણી કરવામાં આવી ન

હતી. જોકે, પછીના તબક્કે જો આરોપીઓ વ્યવસાયના હેતુ માટે રૂ. ૨ લાખની માંગણી કરે, તો પણ આવી માંગણીને દહેજની માંગણી તરીકે ગણી શકાય નહીં.

૨૬. દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૨ દ્વારા 'દહેજ' શબ્દ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે , જેનો અર્થ એવી કોઈપણ વસ્તુ થાય છે જે સીધી કે આડકતરી રીતે, લગ્નના એક પક્ષ દ્વારા બીજા પક્ષને અથવા લગ્નના બંને પક્ષોના માતાપિતા દ્વારા અથવા કોઈપણ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા લગ્નના બંને પક્ષોને "લગ્ન સમયે અથવા તે પહેલાં અથવા પછી" ઉપરોક્ત પક્ષોના લગ્ન માટે અવેજ તરીકે આપવામાં આવે છે. ૧૯૮૪ ના અધિનિયમ ૬૩ અને ૧૯૮૬ ના અધિનિયમ ૪૩ દ્વારા આ કાયદામાં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. અગાઉ દહેજને લગ્ન માટે અવેજ તરીકે આપવામાં આવતી મિલકત તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવતો હતો પરંતુ "લગ્ન માટે અવેજ તરીકે" શબ્દોને બાદ કરવામાં આવ્યા છે અને "લગ્નના સંબંધમાં" શબ્દો દ્વારા બદલવામાં આવ્યા છે. હવે દહેજનો અર્થ લગ્નના પક્ષના માતાપિતા દ્વારા લગ્ન સમયે અથવા લગ્ન પહેલાં અથવા લગ્ન પછી કોઈપણ સમયે લગ્નના સંબંધમાં આપવામાં આવેલી અથવા આપવા માટે સંમત થયેલી કોઈપણ મિલકતનો થાય છે.

૨૭. રીમા અગ્રવાલ વિરુદ્ધ અનુપમ (૨૦૦૪) ૩ SCC ૧૯૯ : (૨૦૦૪ Cri LJ ૮૯૨) માં સુપ્રીમ કોર્ટના તેમના લોર્ડશીપ્સ દહેજની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લેતા, આ રીતે સૂચવવામાં આવ્યું છે (પેકરા ૧૪):—

"દહેજ કાયદાની કલમ ૨ હેઠળ "દહેજ" શબ્દની વ્યાખ્યા દર્શાવે છે કે કોઈપણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષા જે એક પક્ષ દ્વારા લગ્નના બીજા પક્ષને "લગ્ન સમયે અથવા તે પહેલાં અથવા પછી" "ઉક્ત પક્ષોના લગ્ન માટે વિચારણા" તરીકે સીધી કે આડકતરી રીતે આપવામાં આવે છે અથવા "આપવા માટે સંમત થાય છે" તે દહેજ કાયદા હેઠળ સજાપાત્ર "દહેજ" બનશે. તેથી, દહેજ કાયદાના અર્થમાં "દહેજ" બનાવવા માટે મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષા "લગ્ન માટે વિચારણા તરીકે" આપવી અથવા માંગવી જોઈએ."

૨૮. કલમ ૨ માં ઉલ્લેખિત "કરાર" શબ્દનો પવન કુમાર વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૧૯૯૮) ૩ SCC ૩૦૯ : (૧૯૯૮ Cri LJ ૧૧૪૪) માં સુપ્રીમ કોર્ટના તેમના લોર્ડશીપ્સ દ્વારા પણ વિચારણા કરવામાં આવી છે અને તેનું અવલોકન નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યું છે (ફકરો ૧૬):—

"દહેજની માંગણી કોઈ કરારને કલ્પના કરતી નથી અને કલ્પના પણ કરતી નથી. દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૨ માં ઉલ્લેખિત "કરાર" શબ્દનો સંદર્ભ દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર આધારિત હોવો જોઈએ. દહેજ માટે કરાર હોય તો જ દોષિત ઠેરવી શકાય છે તે અર્થઘટન ખોટી રીતે કરવામાં આવે છે. આ કાયદાના આદેશ અને ઉદ્દેશ્યની વિરુદ્ધ હશે. "દહેજ" ની વ્યાખ્યા કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓ સાથે અર્થઘટન કરવામાં આવશે, જેમાં કલમ ૩, જે દહેજ આપવા અથવા લેવાનો ઉલ્લેખ કરે છે અને કલમ ૪ જે દહેજ માંગવા બદલ દંડ સાથે સંબંધિત છે, ૧૯૬૧ ના કાયદા અને ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ. આ સ્પષ્ટ કરે છે કે અન્ય ઘટકો સંતોષવા પર દહેજની માંગણી પણ સજાપાત્ર છે. આનાથી એવું તારણ નીકળે છે કે જ્યારે લગ્ન પછી કન્યા અથવા તેના માતાપિતા પાસેથી ટીવી અને સ્કૂટરની સતત માંગણી કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે લગ્નના સંબંધમાં હશે અને તે કલમ ૩૦૪-બી, આઈપીસીના અર્થમાં દહેજની માંગણીનો કેસ હશે. દહેજ માટે કોઈ કરાર હોવો હંમેશા જરૂરી નથી."

૨૯. હાલના કેસમાં, અપીલકર્તાઓ સામે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા સ્વીકાર્ય સાબિત થયેલા પુરાવા એ છે કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા મૃતક સાથે કરવામાં આવેલા ફૂર વર્તન અને ઉત્પીડનને કારણે તેણીએ આત્મહત્યા કરી હતી, જે "સામાન્ય

સંજોગો કરતાં અલગ" મૃત્યુ હતું. આ મુદ્દો હવે એ બાબતમાં સંકલિત નથી રહ્યો કે જો મૃતકે ફાંસી લગાવીને આત્મહત્યા કરી હોય, તો પણ મૃત્યુ IPC ની કલમ ૩૦૪-B ના દાયરામાં આવે છે, જો એવું દર્શાવવામાં આવે કે દહેજની માંગણીના સંબંધમાં તેણીને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈપણ સંબંધી દ્વારા ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી. [જુઓ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર, આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ટ, હૈદરાબાદ વિરુદ્ધ તોતા બસવ પુન્નૈયા અને અન્ય - ૧૯૮૯ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૨૨૩૦].

૩૦. ફરિયાદ પક્ષ રેકૉર્ડ પરના મૌખિક પુરાવાઓ પરથી સ્થાપિત કરવામાં સફળ રહ્યો છે કે આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા મૃતક અને તેના માતાપિતા પાસેથી રૂ. ૨ લાખની સતત માંગ કરવામાં આવી રહી હતી. મૃતક અને તેના માતાપિતા આવી માંગણી પૂર્ણ કરવામાં અસમર્થ હોવાથી, આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા મૃતકનું જીવન દયનીય બનાવવામાં આવ્યું હતું. આમ, આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી માંગણી "દહેજ" ના દાયરામાં આવતી હોવાનું કહી શકાય કારણ કે તે લગ્નના મૂળને સ્પર્શી ગઈ હતી. માંગણી પૂર્ણ ન કરવાનો અર્થ વૈવાહિક સંબંધોનો નાશ થશે. લગ્ન સંબંધમાં પરિણામે છે. લગ્નના કારણે જ મૃતક આરોપી નં. ૧ ની પત્ની અને આરોપી નં. ૨ ની પુત્રવધૂ બની હતી. પરંતુ લગ્નને કારણે થયેલા સંબંધ માટે, આરોપીઓ રૂ. ૨ લાખની માંગણી કરી શક્યા ન હતા. આમ, તેઓએ સંબંધનો શોષણ કર્યું, જે આરોપી નં. ૧ અને મૃતક વચ્ચેના કાયદેસર

લગ્નનું પરિણામ હતું. સાક્ષીઓએ જણાવ્યું છે કે મૃતક દ્વારા તેમને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીઓએ સ્પષ્ટપણે કહ્યું હતું કે જો મૃતક અથવા તેના માતાપિતા માંગણી પૂરી કરવામાં અસમર્થ હોય, તો કદાચ મૃતકને તેના બાળકો સાથે તેના બાકીના જીવન માટે તેના માતાપિતાના ઘરે રહેવું પડશે. દહેજની માંગણી કોઈ કરારને પાત્ર નથી, તેથી અમારું માનવું છે કે જો લગ્ન પછી, વ્યવસાયના હેતુ માટે, કન્યા અથવા તેના માતાપિતા પાસેથી સતત પૈસાની માંગ કરવામાં આવે છે, તો તે લગ્ન સાથે સંબંધિત માનવામાં આવશે અને તે દહેજની માંગણીનો કેસ હશે. તે ન તો પરંપરાગત ચુકવણી સાથે સંબંધિત હતું કે ન તો સમાજમાં પ્રચલિત અન્ય વિધિઓ સાથે. કન્યા, તેના માતાપિતા અથવા અન્ય સંબંધીઓ અથવા વરરાજા, તેના માતાપિતા અથવા અન્ય સંબંધીઓ પાસેથી, અથવા તેનાથી વિપરીત, પૈસા, મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષાની કોઈપણ માંગણી કાયદા હેઠળ "દહેજ" ના દુષ્કર્મમાં આવશે, જ્યાં આવી માંગણી કાયદેસર રીતે માન્ય દાવા માટે યોગ્ય રીતે સંદર્ભિત નથી અને ફક્ત લગ્નના વિચારણા સાથે સંબંધિત છે. 'અથવા લગ્ન પછી કોઈપણ સમયે' અને 'ઉક્ત પક્ષોના લગ્નના સંબંધમાં' અભિવ્યક્તિઓ અનુક્રમે ૦૨.૧૦.૧૯૮૫ અને ૧૯.૧૧.૧૯૮૬ થી અમલમાં આવતા ૧૯૮૪ ના કાયદા ૬૩ અને ૧૯૮૬ ના કાયદા ૪૩ માં સુધારો કરીને રજૂ કરવામાં આવી હતી. આ સુધારા લગ્ન પહેલાં અને પછી પણ તે સમયે, લગ્ન પહેલાં અને પછી પણ, ઉપરોક્ત પક્ષોના લગ્નના સંબંધમાં રહેલી બધી માંગણીઓને આવરી લેવાના હેતુથી કરવામાં આવ્યા હોય

તેવું લાગે છે. આ સ્પષ્ટપણે ધારાસભાનો હેતુ દર્શાવે છે કે આ અભિવ્યક્તિઓ વ્યાપક અર્થ અને અવકાશ ધરાવે છે. 'લગ્નના સંબંધમાં' અભિવ્યક્તિને મર્યાદિત અથવા સંકુચિત અર્થ આપી શકાતો નથી. સામાન્ય ભાષામાં અને તેની સાદી ભાષામાં પણ 'લગ્નના સંબંધમાં' અભિવ્યક્તિને સામાન્ય રીતે સમજવી જોઈએ. ઉદ્દેશ્ય એ છે કે લગ્ન પહેલાં અથવા પછી કોઈપણ સમયે વાંધાજનક હોય તેવી દરેક વસ્તુ આ વ્યાખ્યા હેઠળ આવરી લેવામાં આવશે, પરંતુ દહેજની માંગણી 'લગ્ન સાથે સંકળાયેલી' હોવી જોઈએ અને એટલી રૂઢિગત ન હોવી જોઈએ કે તે આ કલમની જોગવાઈઓને આકર્ષિત ન કરે [જુઓ અશોક કુમાર વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય – ૨૦૧૦ Cri.LJ ૪૪૦૨(૧)].

૩૧. ઉપરોક્ત મતનો વિરોધ કરવા માટે, શ્રી બારોટે (૨૦૦૭) ૯ એસસીસી ૭૨૧ માં નોંધાયેલા અપ્પાસાહેબ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખ્યો છે. ઉપરોક્ત કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે ભીમાબાઈ (મૃતક) એ દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવતી હેરાનગતિને કારણે ઝેર પીને પોતાનું જીવન સમાપ્ત કર્યું હતું. ઉપરોક્ત કેસમાં મુખ્ય સાક્ષીઓ મૃતક ભીમાબાઈના પિતા અને માતા હતા. ઉપરોક્ત કેસમાં પુરાવા એ હતા કે જ્યારે પણ ભીમાબાઈ તેના માતાપિતાના ઘરે આવતી હતી, ત્યારે તેણી ફરિયાદ કરતી હતી કે કેટલાક ઘરેલું કારણોસર અપીલકર્તાઓ દ્વારા તેણીને હેરાન કરવામાં આવી રહી હતી અને

વધુમાં તેના પતિએ તેણીને કહ્યું હતું કે તેણીએ તેના માતાપિતાના ઘરેથી પાછા ફરતી વખતે ખર્ચ અને ખાતર માટે રૂ. ૧,૦૦૦/- થી ૧,૨૦૦/- સુધી લાવવું જોઈએ, કારણ કે તેની પાસે પૂરતા પૈસા નહોતા. તે કેસના તથ્યોમાં સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે પિતા અને માતાના નિવેદનોને તેમના મૂળ મૂલ્ય પર સ્વીકારીને, મહત્તમ ઠરાવ એ હતો કે પતિએ તેની પત્ની ભીમાબાઈને ઘરના ખર્ચાઓ પૂરા કરવા અને ખાતર ખરીદવા માટે પૈસા લાવવા કહ્યું હતું. આવા તારણો નોંધ્યા પછી, સુપ્રીમ કોર્ટે કલમ ૩૦૪-B ભારતીય દંડ સંહિતાના જરૂરી ઘટકો પર વિચાર કરવા આગળ વધ્યું અને ઠરાવ્યું કે કેટલીક નાણાકીય તંગીને કારણે અથવા કેટલાક તાત્કાલિક ઘરના ખર્ચાઓ પૂરા કરવા અથવા ખાતર ખરીદવા માટે પૈસાની માંગણીને 'દહેજની માંગ' કહી શકાય નહીં, જેમ કે આ શબ્દ સામાન્ય રીતે સમજાય છે. સુપ્રીમ કોર્ટે તે કેસના તથ્યોમાં એવો મત લીધો હતો કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવા દર્શાવે છે કે દહેજ પ્રતિબંધ કાયદાની કલમ ૨ માં વ્યાખ્યાયિત "દહેજ" ની કોઈ માંગણી તે કેસના આરોપીઓ દ્વારા કરવામાં આવી હતી કારણ કે, જે કથિત રીતે માંગવામાં આવ્યું હતું તે ઘરના ખર્ચાઓ પૂરા કરવા અને ખાતર ખરીદવા માટે કેટલાક પૈસા હતા. સુપ્રીમ કોર્ટે, તે મુજબ, અપીલને મંજૂરી આપી અને કલમ ૩૦૪-B ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ તે કેસના અપીલકર્તાઓની સજાને રદ કરી. સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષના કેસમાં, આરોપીઓ પર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-A અને ૩૦૬ (જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સાથે વાંચવામાં આવે છે) હેઠળ પણ આરોપ

મૂકવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ સેશન્સ જજ દ્વારા ઉપરોક્ત આરોપોમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, જે આદેશને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું હતું કારણ કે રાજ્યએ તેની સામે કોઈ અપીલ કરવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. આવા સંજોગોમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે એવો અભિપ્રાય લીધો કે તે કેસના અપીલકર્તાઓને રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાના આધારે કલમ ૪૯૮-A અથવા ૩૦૬ ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ ગુનો કરવા બદલ દોષિત ઠેરવી શકાય છે કે કેમ તે અંગે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાનું ટાળે છે, કારણ કે ઉપરોક્ત આરોપો હેઠળ તેમની નિર્દોષ છૂટકારો અંતિમ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો હતો અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ તેમની સજાને પડકારતી અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલમાં તેને ઉલટાવી શકાય નહીં.

૩૨. સુપ્રીમ કોર્ટે અપ્પાસાહેબ (સુપ્રા) કેસમાં કરેલા કેટલાક અવલોકનોમાંથી સંકેત લઈને, શ્રી બારોટે ખૂબ જ સખત પ્રયાસ કર્યો કે હાલના કેસમાં પણ માંગણી ૨ લાખ રૂપિયાની વ્યવસ્થા કરવાની હતી, કારણ કે આરોપીઓ વ્યવસાય શરૂ કરવા માંગતા હતા, અને માંગણીના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતા, એવું કહી શકાય નહીં કે તે દહેજ તરફ હતા. શ્રી બારોટે રજૂઆત કરી હતી કે જો સુપ્રીમ કોર્ટે અપ્પાસાહેબ (સુપ્રા) ના કેસમાં જે ગુણોત્તર રજૂ કર્યો છે તે હાલના કેસના તથ્યોને લાગુ પડે છે, તો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ ગુના

માટે આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે કાયદામાં માન્ય નથી તે હકીકતથી કોઈ છૂટકો નથી.

૩૩. અમને ડર છે કે, અમે શ્રી બારોટના જોરદાર દાવાને એક કરતાં વધુ કારણોસર સ્વીકારી શકતા નથી. ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, આ કેસમાં એવા મજબૂત અને ખાતરીપૂર્વકના પુરાવા છે જે દર્શાવે છે કે આરોપીઓ દ્વારા મૃતક પર મૃતકના માતાપિતા પાસેથી રૂ. ૨ લાખ મેળવવા માટે ઘણું દબાણ અને સતત હેરાનગતિ કરવામાં આવી હતી. એવું લાગે છે કે ભૂતકાળમાં પણ મૃતકે ઝેર પીને આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, પરંતુ છેલ્લી ઘડીએ, આરોપી નં.૧ મૃતકને એવી વાર્તા રજૂ કરવા માટે મનાવી શક્યો કે તે ચા પીવાથી બીમાર પડી ગઈ હતી જેમાં ગરોળી હતી. આત્મહત્યા કર્યા પછી, આરોપી નં.૧ દ્વારા આપવામાં આવેલ ખુલાસો એ હતો કે તેની પત્નીએ આત્મહત્યા કરી હતી, કારણ કે તે તેના બાળકોની બીમારીને કારણે જીવનથી કંટાળી ગઈ હતી. દેખીતી રીતે, આ ખુલાસો માત્ર વાહિયાત જ નથી, પણ સ્પષ્ટપણે ખોટો છે. લગ્નના ચાર વર્ષની અંદર અને તે પણ પ્રેમ લગ્ન પછી, એક યુવતીને બે સગીર બાળકો, એક બે વર્ષનો અને બીજો માત્ર સાત મહિનાનો છોડીને પોતાનું જીવન સમાપ્ત કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી. કોઈ પણ માતા નાના કારણસર આત્મહત્યા નહીં કરે, જેમ કે આરોપી નંબર ૧ દ્વારા સૂચવવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે તે સારી રીતે જાણતી હતી કે બીજું બાળક ફક્ત સાત મહિનાનું હતું.

૩૪. અપ્પાસાહેબ (સુપ્રા) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને સુપ્રીમ કોર્ટે ત્યારબાદના બે નિર્ણયોમાં સારી રીતે સમજાવ્યો છે, (૧) બચની દેવી અને અન્ય વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, જે ૨૦૧૧ ના ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૧૬૩૪ માં નોંધાયેલ છે અને (૨) કુલવંત સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, જે ૨૦૧૩ ના ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૨૧૯૯ માં નોંધાયેલ છે.

૩૫. બચની દેવી (ઉપરોક્ત), સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ દલીલ એવી હતી કે વ્યવસાયના હેતુ માટે મોટરસાયકલની માંગ "દહેજની માંગ" તરીકે લાયક નથી, તેથી, કલમ ૩૦૪-બી ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ અપીલકર્તા સામે કોઈ ગુનો થયો નથી એમ કહી શકાય. બચની દેવી (ઉપરાંત), અપ્પાસાહેબ (ઉપરાંત) ના કેસમાં નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. સુપ્રીમ કોર્ટે અપીલકર્તાઓ પતી રજૂ કરાયેલી દલીલને નકારી કાઢી અને નીચેના અવલોકનો કર્યા, જે નોંધનીય છે.

"કોઈ આર્થિક તંગીને કારણે અથવા કોઈ તાત્કાલિક ઘરના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે અથવા ખાતર ખરીદવા માટે પૈસાની માંગણીને દહેજની માંગ કહી શકાય નહીં કારણ કે આ શબ્દ સામાન્ય રીતે સમજવામાં આવે છે."

"આ કોર્ટના ઉપરોક્ત અવલોકનોને કેસના સંદર્ભમાં સમજવા જોઈએ. તે એક એવો કેસ હતો જેમાં ફરિયાદ પક્ષના પુરાવા ૧૯૬૧ના કાયદાની કલમ ૨ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ 'દહેજની કોઈ માંગ' દર્શાવતા નહોતા. કેસના તથ્યોમાં મૃતકને ઘરના ખર્ચ માટે અને ખાતર ખરીદવા માટે પૈસા લાવવાનું કહેવામાં આવ્યું હોવાનો આરોપ 'દહેજની માંગ' દ્વારા આવરી લેવા માટે પૂરતો ન હતો. અપ્પાસાહેબને એવી ચોક્કસ દરખાસ્ત રજૂ કરતા ન કહી શકાય કે કોઈ વ્યવસાય અથવા નાણાકીય જરૂરિયાતને કારણે પૈસા અથવા કોઈ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષાની માંગને 'દહેજની માંગ' કહી શકાય નહીં. કેસના તથ્યોમાં જ તેને એવું માનવામાં આવ્યું હતું. જો મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષાની માંગ, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, લગ્ન સાથે સંકળાયેલી હોય, તો અમારા મતે, આવી માંગ 'દહેજની માંગ' ગણાશે; આવી માંગણીનું કારણ અથવા કારણ અમૂર્ત છે."

૩૬. કુલવંત સિંહ (સુપ્રા) માં, ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એ હતો કે અપીલકર્તાઓને લગ્ન સમયે આપવામાં આવેલા દહેજ ઉપરાંત એક ભેંસ અને રૂ. ૬,૦૦૦/- રોકડા આપવામાં આવ્યા હતા, છતાં પણ અપીલકર્તાઓએ ફરિયાદ કરી હતી કે દહેજ અપૂરતું હતું. કુલવંત સિંહ (સુપ્રા) માં પણ, અપ્પાસાહેબ અને અન. (સુપ્રા) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો.

સુપ્રીમ કોર્ટે નીચેના અવલોકનો કરીને દલીલને નકારી કાઢી હતી, જે નોંધનીય છે.

"૩૬. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલે અપ્પાસાહેબ અને એનઆર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૭) ૯ એસસીસી ૭૨૧ નો ઉલ્લેખ કર્યો જેમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે નાણાકીય તંગીના કારણે પત્નીને ઘરના ખર્ચાઓ પૂરા કરવા અને ખાતર ખરીદવા માટે પૈસા લાવવાનું કહેવું દહેજની માંગણી તરીકે ગણી શકાય નહીં. અમે એ જોઈ શકતા નથી કે આ નિર્ણય હાલના કેસના તથ્યો અથવા અમે જે વિવાદ સાથે સંબંધિત છીએ તેની સાથે કેવી રીતે સુસંગત છે. કોઈપણ સંજોગોમાં, અપ્પાસાહેબમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનો બચની દેવી વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૧) ૪ એસસીસી ૪૨૭ માં સમજાવવામાં આવ્યા હતા જેમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે અપ્પાસાહેબમાં કરવામાં આવેલા અવલોકનોને કેસના સંદર્ભમાં સમજવા જરૂરી હતા. એવું ઠરાવ્યું હતું કે અપ્પાસાહેબને એક સંપૂર્ણ દરખાસ્ત તરીકે વાંચી શકાય નહીં કે કોઈ વ્યવસાય અથવા નાણાકીય જરૂરિયાતને કારણે પૈસા અથવા કેટલીક મિલકત અથવા મૂલ્યવાન સુરક્ષાની માંગને દહેજની માંગણી તરીકે ગણી શકાય નહીં."

૩૭. આમ, ઉપરોક્ત પરથી એમ કહી શકાય કે લગ્ન પહેલાં કે લગ્ન દરમિયાન પણ દહેજની કોઈ માંગણી કરવામાં આવી ન હતી, છતાં લગ્ન પછી, આરોપીઓ

દ્વારા મૃતક પાસેથી ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી કરવામાં આવી હતી અને તે હેતુ માટે તેની સાથે ફૂર વર્તન કરવામાં આવ્યું હતું. એમાં કોઈ વિવાદ નથી કે મૃતકે ઘરમાં દુપટ્ટા વડે લટકીને આત્મહત્યા કરી હતી અને તે જ સમયે, એ પણ વિવાદ નથી કે મૃતકનું મૃત્યુ લગ્નની તારીખથી ચાર વર્ષની અંદર થયું હતું. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બીના ખુલાસામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે પેટા-કલમ (એ) માં વપરાયેલ "દહેજ" શબ્દનો અર્થ દહેજ પ્રતિબંધ કાયદાની કલમ ૨ માં "દહેજ" જેવો જ થશે. હકીકતમાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બીની પેટા-કલમ (એ) દહેજ મૃત્યુની વ્યાખ્યા છે અને જો લગ્નના સાત વર્ષની અંદર મહિલાઓના આવા દહેજ મૃત્યુ માટે ધારણા આરોપી અથવા સંબંધીઓ વિરુદ્ધ જાય છે. પુરાવા કાયદાની કલમ ૧૧૩-A એ પરિણીત સ્ત્રી દ્વારા પતિ અથવા તેના પતિના સંબંધીઓ સામે આત્મહત્યા માટે ઉશ્કેરણી કરવા અંગેની ધારણા છે, જો આવી આત્મહત્યા તેના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર કરવામાં આવી હોય. પુરાવા કાયદાની કલમ ૧૧૩-B દહેજ મૃત્યુ અંગેની ધારણાનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે પતિ અથવા તેના સંબંધીઓ સામે ઉઠાવી શકાય છે કે તેના મૃત્યુ પહેલાં, દહેજની માંગણીના સંદર્ભમાં તેણીને ફૂરતા અને ઉત્પીડનનો ભોગ બનવું પડ્યું હતું. તેથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ અથવા કલમ ૩૦૪-B હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાને સ્થાપિત કરવા માટેનો માપદંડ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-A હેઠળ વ્યાખ્યાયિત અને સમજાવાયેલ ફૂરતા હશે. આવી ફૂરતાના કારણ અથવા કારણ પર આધાર રાખીને, કલમ

૧૧૩ A હેઠળ અથવા પુરાવા કાયદાની કલમ ૧૧૩-B હેઠળ વિચારેલ ધારણા ફરિયાદ પક્ષની સહાય માટે આવશે. જ્યારે પણ કોર્ટનો સામનો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ અથવા કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ થાય છે અને જો તે એવા નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આવું અકુદરતી મૃત્યુ થયું હતું, તો તેણે તપાસ કરવી જોઈએ કે આવી ફૂરતાનું કારણ શું હતું, જેના પરિણામે મૃતકનું અકુદરતી મૃત્યુ થયું. રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવેલા તથ્યોના આધારે, તેણે પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ ઉપલબ્ધ ધારણાનો આધાર લેવો જોઈએ.

૩૮. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રારંભિક ધારણા ફરિયાદ પક્ષને મદદ કરે છે, છતાં ફરિયાદ પક્ષ તેની પ્રાથમિક ફરજ અથવા જવાબદારીમાંથી મુક્ત નથી, અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આરોપીઓ સામે વાજબી શંકાની બહાર આરોપો સ્થાપિત કરવાના પ્રારંભિક બોજમાંથી મુક્ત નથી. ગુનાની વિશિષ્ટ પ્રકૃતિ અને આવી અકુદરતી મૃત્યુ કઈ પરિસ્થિતિઓમાં થઈ શકે છે તે ધ્યાનમાં લેતા, વિધાનસભાએ સુધારા દ્વારા ફરિયાદ પક્ષને મદદ કરવા માટે પ્રારંભિક ધારણા રજૂ કરવાનું યોગ્ય માન્યું. આ સૂચવે છે કે પતિ અથવા સંબંધીઓ જેમની જાણકારીમાં આવી અકુદરતી મૃત્યુ થઈ છે, તેઓ સમજાવી શકશે કે આવું મૃત્યુ કેવી રીતે થયું છે અથવા આવા મૃત્યુનું ચોક્કસ કારણ શું હતું. એ પણ એટલું જ સાચું છે કે આરોપી પાસેથી વાજબી શંકાની બહાર પોતાનો બચાવ સ્થાપિત કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે એક એવું

સમજૂતી હોવી જોઈએ જે ફરિયાદ પક્ષના પુરાવામાં ખામી સર્જી શકે છે અને તે વાજબી હોવું જોઈએ અથવા તે કોઈપણ વાજબી અને સમજદાર મનને સ્વીકાર્ય કારણ હોવું જોઈએ.

૩૯. ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, આરોપી નં. ૧ એટલે કે મૃતકના પતિનો ખુલાસો માત્ર ગેરવાજબી જ નથી, પણ સ્પષ્ટપણે ખોટો છે. ટ્રાયલ કોર્ટે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બી હેઠળ યોગ્ય રીતે ધારણા લગાવી છે કે અપીલકર્તાઓએ આઈપીસીની કલમ ૩૦૪-બીના અર્થમાં મૃતકનું દહેજ મૃત્યુ કર્યું હતું અને અપીલકર્તાઓને આ ધારણાને રદિયો આપવાની જરૂર હતી કે તેમણે દહેજ મૃત્યુનું કારણ બન્યું હતું. અપીલકર્તાઓએ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નોંધાયેલા તેમના નિવેદનોમાં આ ધારણાને રદિયો આપવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો નથી. ઘટના પછી, એવું લાગે છે કે આરોપી નં. ૧ એ પોલીસને રિપોર્ટ આપ્યો હતો, આંક . ૫૨, જે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૭૪ હેઠળ વિચારવામાં આવ્યો હતો, કે તેની પત્નીએ આત્મહત્યા કરી કારણ કે તે તેના જીવનથી કંટાળી ગઈ હતી. રિપોર્ટમાં આંક . ૫૨ આરોપી નં. ૧ દ્વારા જણાવવામાં આવ્યું છે કે છેલ્લા ચાર-પાંચ દિવસથી તેના બાળકોની તબિયત સારી નહોતી અને બાળકોની સંભાળ રાખતી વખતે તેની પત્ની થાકી ગઈ હતી. આરોપી નં. ૧ ના આવા ખુલાસાથી અમને બિલકુલ ખાતરી નથી. આ ખુલાસો કંઈક અપ્રિય અને આઘાતજનક છે.

૪૦. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, આપણે ૨૦૧૨ ના ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૪૨૩૦ માં નોંધાયેલા પઠાણ હુસૈન બાશા વિરુદ્ધ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે કરેલા અવલોકનોને લાભ સાથે ટાંકી શકીએ છીએ.

"..... કાયદામાં એક કાલ્પનિક માન્યતા મુજબ, મૃતકનું મૃત્યુ કેવી રીતે થયું તે સાબિત કરવાની જવાબદારી આરોપી પર આવે છે. આરોપીએ એ બતાવવાનું છે કે મૃતકનું મૃત્યુ આરોપીઓ દ્વારા કોઈ ક્ષૂરતા અથવા દહેજની માંગણીથી થયું નથી. આરોપીએ તેની પત્નીનું મૃત્યુ કેવી રીતે થયું તે સમજાવવાની કાળજી લીધી ન હતી. ઇનકારને જવાબદારીમાંથી મુક્તિ તરીકે ગણી શકાય નહીં. યોગ્ય અને મજબૂત પુરાવા રજૂ કરીને જવાબદારીમાંથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ. આરોપી પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી હતી કે તે તેની પત્નીનું મૃત્યુ કેવી રીતે અને શા માટે થયું, તેમજ મૃતકના મૃત્યુ પહેલાં અને પછી તરત જ તેનું વર્તન સમજાવે. મૌન જાળવી રાખવું એ આરોપી દ્વારા જવાબદારીમાંથી મુક્તિ મેળવવા સમાન ન હોઈ શકે. હાલના કિસ્સામાં, વિશ્વસનીય અને મજબૂત પુરાવા દ્વારા કાર્યવાહીએ આરોપીનો દોષ સ્થાપિત કર્યો છે. તેનો કોઈ ખંડન ન હોવાથી, અપીલ હેઠળની અદાલતોના ચુકાદાઓમાં દખલ કરવાનો કોઈ પ્રસંગ નથી."

૪૧. શ્રી બારોટે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ ગુનો રચવા માટેના સૌથી મહત્વપૂર્ણ ઘટકોમાંનો એક એ છે કે કોઈ મજબૂત અને વિશ્વસનીય પુરાવા દ્વારા એ દર્શાવવું જોઈએ કે સ્ત્રીના મૃત્યુ પહેલાં, તેણીને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધી દ્વારા અથવા દહેજની કોઈપણ માંગણીના સંદર્ભમાં ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનો ભોગ બનવું પડ્યું હતું. શ્રી બારોટની રજૂઆતનો સાર એ છે કે હાલના તબક્કે ધારી લઈએ કે ૨ લાખ રૂપિયાની માંગ કરવામાં આવી હતી અને તે હેતુ માટે આરોપીઓ દ્વારા મૃતકને કોઈ ઉત્પીડન કરવામાં આવ્યું હતું, છતાં એવા કોઈ પુરાવા નથી કે તેના મૃત્યુ પહેલાં આરોપીઓ દ્વારા તેણીને ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનો ભોગ બનવું પડ્યું હોય.

૪૨. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, "તેણીના મૃત્યુ પહેલા ટૂંક સમયમાં" વાક્યને સુપ્રીમ કોર્ટે હીરાલાલ (સુપ્રા) ના કેસમાં સારી રીતે સમજાવ્યું છે. (૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૬૩૩ માં નોંધાયેલા સતવીર સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્યના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું તેમ, આ વાક્ય, નિઃશંકપણે, એક સ્થિતિસ્થાપક અભિવ્યક્તિ છે અને તેનો ઉદ્દેશ તેના મૃત્યુ પહેલાના સમયગાળા અથવા તેના થોડા દિવસો અથવા તેના થોડા અઠવાડિયા પહેલાના સમયગાળા માટે કરી શકાય છે. પરંતુ તેના મૃત્યુની નિકટતા એ અભિવ્યક્તિ દ્વારા

સૂચવવામાં આવેલ મુખ્ય બિંદુ છે. "તેણીના મૃત્યુ પહેલા ટૂંક સમયમાં" શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને આટલો સમયનો ત્રિજ્યા પૂરો પાડવાનો કાયદાકીય ઉદ્દેશ એ વિચાર પર ભાર મૂકવાનો છે કે તેણીનું મૃત્યુ, બધી સંભાવનાઓમાં, આવી ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનું પરિણામ હોવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેણીના મૃત્યુ અને દહેજ-સંબંધિત ઉત્પીડન અથવા તેના પર લાદવામાં આવેલી ફૂરતા વચ્ચે એક સુસ્પષ્ટ જોડાણ હોવું જોઈએ. જો આવી ઉત્પીડન અથવા ફૂરતાના ભોગ બનવા અને તેણીના મૃત્યુ વચ્ચેનો અંતરાલ ઘણો મોટો હોય, તો કોર્ટ એ માપવાની સ્થિતિમાં હશે કે બધી સંભાવનાઓમાં, ઉત્પીડન અથવા ફૂરતા તેણીના મૃત્યુનું તાત્કાલિક કારણ ન હોત. તેથી, દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર નિર્ણય લેવાનું કોર્ટનું છે કે શું તે ચોક્કસ કેસમાં ઉપરોક્ત અંતરાલ "તેણીના મૃત્યુ પહેલા ટૂંક સમયમાં" ની વિભાવનાથી તેની દોરી કાપી નાખવા માટે પૂરતો હતો કે નહીં.

૪૩. આ કેસમાં, અમારું માનવું છે કે પજવણી છેલ્લા સમય સુધી ચાલુ રહી હતી, જે મૃતકના ભાઈ, પજવણી ૧૩, મૃતકના પિતા, પજવણી ૧૪, મૃતકની માતાના પુરાવા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. મૃતકની માતાએ પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું છે કે સંધ્યાએ ૪ સપ્ટેમ્બરના રોજ તેની સાથે વાત કરી હતી અને તે સમયે, જો કોઈ પૈસાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હોય તો તે અંગે પૂછપરછ કરી હતી. પજવણી ૧૪માં આરોપી નં. ૨ તરફથી મળેલા ફોન કોલ અંગે પણ જુબાની

આપવામાં આવી છે, જેમાં પૈસા વિશે પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી. જોકે, તેણીએ સ્વીકાર્યું છે કે આવી હકીકત તેના પોલીસ નિવેદનમાં કહી શકાય નહીં. આમ, બચાવ પક્ષના મતે, તે એક ભૂલના સ્વરૂપમાં વિરોધાભાસ છે, જે મૃતકની માતા, પજવણી ૧૪ ના પુરાવાને શંકાસ્પદ બનાવે છે. જો આપણે પજવણી ૧૪ ના પુરાવાના તે ભાગને અવગણીએ તો પણ, એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે પૂરતા પુરાવા છે કે પજવણી અવિરત હતી અને છેલ્લા સમય સુધી ચાલુ રહી હતી. જોકે, શ્રી બારોટ દ્વારા ભૌતિક અવગણનાના વિરોધાભાસ અંગેની રજૂઆતથી અમે પ્રભાવિત થયા નથી. એ વાત સાચી છે કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૮ ના અર્થમાં અવગણનાના સ્વરૂપમાં એક મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસ એક સંબંધિત હકીકત છે, પરંતુ તે જ સમયે, કોર્ટની ફરજ પણ છે કે તે તપાસે કે શું અવગણના એવી પ્રકૃતિની છે કે તે સાક્ષીના સમગ્ર પુરાવાને નકારી કાઢવામાં આવે. ફક્ત એવી અવગણનાઓ જે ભૌતિક વિગતોમાં વિરોધાભાસ સમાન હોય તેનો ઉપયોગ સાક્ષીની જુબાનીને બદનામ કરવા માટે થઈ શકે છે. પોલીસના નિવેદનમાં અવગણના પોતે જ સાક્ષીની જુબાનીને અવિશ્વસનીય બનાવશે નહીં. જ્યારે કોર્ટમાં સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલ સંસ્કરણ તેના અગાઉના નિવેદનોમાં જાહેર કરાયેલા કરતા ભૌતિક વિગતોમાં અલગ હોય છે, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ શંકાસ્પદ બને છે અને અન્યથા નહીં. જોકે, આપણે જે પ્રશ્નનો જવાબ આપવાની જરૂર છે તે એ છે કે શું તે વિરોધાભાસના રૂપમાં ચૂક છે – પોલીસના નિવેદનમાં કોઈ ચોક્કસ હકીકત જણાવવાની માત્ર ચૂકને પુરાવા અધિનિયમની

કલમ ૧૪૫ ના હેતુ માટે ક્યારેય વિરોધાભાસ ગણવી જોઈએ નહીં , અને કોર્ટમાં આપવામાં આવેલી સાક્ષીની જુબાનીને નકારવા માટે પૂરતું કારણ હોવા જોઈએ, સિવાય કે આવી ચૂકને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા તહસીલદાર સિંહ અને ઉત્તર પ્રદેશ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંત અનુસાર વિરોધાભાસ ગણી શકાય, જે એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ SC ૧૦૧૨ માં અહેવાલ છે.

૪૪. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૧ ની સમજૂતી જણાવે છે કે પોલીસને આપેલા નિવેદનમાં કોઈ હકીકત અથવા સંજોગો જણાવવાની ભૂલ, જો તે મહત્વપૂર્ણ અને અન્યથા સંબંધિત લાગે તો, વિરોધાભાસ ગણી શકાય, જે સંદર્ભમાં આવી ભૂલ થાય છે તે સંદર્ભને ધ્યાનમાં રાખીને, અને કોઈ ભૂલ ચોક્કસ સંદર્ભમાં વિરોધાભાસ ગણાય છે કે કેમ તે હકીકતનો પ્રશ્ન રહેશે. તેથી, કોર્ટનું કાર્ય એ નક્કી કરવાનું છે કે શું મૃતકની માતાના નિવેદનમાં ૪ સપ્ટેમ્બરના રોજ મળેલા ફોન કોલ વિશેની ભૂલ, પોલીસને એટલી મહત્વપૂર્ણ ન લાગે કે કોર્ટ દહેજની માંગણીના સંદર્ભમાં મૃતકને હેરાન કરવામાં આવ્યો હતો તે પહેલાં. પીડબ્લ્યુ ૧૩ અને પીડબ્લ્યુ ૧૪ ના પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતા, અમારું માનવું છે કે પીડબ્લ્યુ ૧૩, એટલે કે મૃતકની માતાના ૪ સપ્ટેમ્બરના રોજ મૃતક દ્વારા મળેલા ફોન કોલ વિશેના પોલીસ નિવેદનમાં ભૂલ, સંપૂર્ણ પુરાવાને કોઈપણ રીતે શંકાસ્પદ બનાવશે નહીં.

૪૫. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, આપણે શશિધર પુરંધર હેગડે અને કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૦૪) ૧૨ એસસીસી ૪૯૨ ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે કરેલા અવલોકનોને લાભદાયક રીતે ટાંકી શકીએ છીએ.

"૧૨. "વિરોધાભાસ" શબ્દનો વ્યાપક અર્થ છે જે તેના દાયરામાં બધી જ મહત્વપૂર્ણ ભૂલોને સમાવે છે અને કેસની પરિસ્થિતિઓમાં, કોર્ટ કેસની પરિસ્થિતિઓમાં નિર્ણય લઈ શકે છે, કોર્ટ નક્કી કરી શકે છે કે શું આવી કોઈ ભૂલ છે જે વિરોધાભાસ સમાન છે. (જુઓ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ ભરત છગનલાલ રાઘાણી, (૨૦૦૧) ૯ SCC ૧ : (એ. આઈ. આર. ૨૦૦૨ SC ૪૦૯ : ૨૦૦૨ Cri LJ ૯૪૪) અને રાજકિશોર ઝા વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય (૨૦૦૩) ૧૧ SCC ૫૧૯ : (એ. આઈ. આર. ૨૦૦૩ SC ૪૬૬૪ : ૨૦૦૩ Cri LJ ૫૦૪૦). ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ (ટૂંકમાં "સંહિતા") ની કલમ ૧૬૨ ની સમજૂતી સુસંગત છે. "વિરોધાભાસ" નો અર્થ એક નિવેદન બીજા નિવેદન સામે સ્થાપિત કરવું અને બિલકુલ કંઈપણ વિરુદ્ધ નિવેદન સ્થાપિત કરવું નહીં. જેમ કે તલસીદાર સિંહ વિરુદ્ધ યુપી રાજ્યમાં નોંધ્યું છે, એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ Cri LJ ૧૨૩૧ : (૧૯૫૯ Cri LJ ૧૨૩૧), બધી ભૂલો વિરોધાભાસ નથી. જેમ કે કોડની કલમ ૧૬૨ ની સમજૂતી દર્શાવે છે, પેટા-કલમ (૧) માં ઉદ્દેખિત નિવેદનમાં કોઈ હકીકત અથવા પરિસ્થિતિ જણાવવાની ભૂલ

વિરોધાભાસ બની શકે છે જો તે નોંધપાત્ર અથવા અન્યથા સંબંધિત લાગે છે, જે સંદર્ભમાં ભૂલ થાય છે તેના સંદર્ભમાં. જોગવાઈ પોતે જ સ્પષ્ટ કરે છે કે શું કોઈ ભૂલ ચોક્કસ સંદર્ભમાં વિરોધાભાસ સમાન છે તે હકીકતનો પ્રશ્ન છે."

૪૬. આપણે ૧૯૭૪ ના ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૩૬૯ માં નોંધાયેલા લક્ષ્મણ અને અન્ય વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયને પણ નફાકારક રીતે ટાંકી શકીએ છીએ, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

૧૦. અહીં એ ઉલ્લેખ કરવો અયોગ્ય રહેશે કે ઇંગ્લેન્ડમાં ફોજદારી કાયદા સુધારણા સમિતિના ૧૧મા અહેવાલમાં પુરાવાના ઘણા કૃત્રિમ નિયમો રદ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે જેના પરિણામે તાર્કિક રીતે સંબંધિત બાબતોને બાકાત રાખવામાં આવી શકે છે (જુઓ: ફોજદારી કાયદા સમીક્ષા, જૂન, ૧૯૭૩, પૃષ્ઠ ૩૨૯). જ્યાં સુધી આપણા કાયદાની વાત છે, અમને નથી લાગતું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૪૫, તહસીલદાર સિંહના કેસ એ. આઈ. આર. ૧૯૫૯ SC ૧૦૧૨: (૧૯૫૯ Cri LJ ૧૨૩૧) (સુપ્રા) ના તર્ક પર, જે હાઈકોર્ટ દ્વારા ટાંકવામાં આવ્યું છે, તેનો હેતુ પુરાવામાંથી તે બાબતોને બાકાત રાખવાનો હતો જે સંબંધિત અને સ્વીકાર્ય છે, અને તેથી, સંભાવનાઓના મૂલ્યાંકનમાં તેની યોગ્ય અસરથી

સાબિત થયેલી અવગણના. કલમ ૧૪૫, પુરાવા અધિનિયમ ફક્ત 'વિરોધાભાસો' પર લાગુ પડે છે. જો અગાઉના નિવેદનોમાં એવી ભૂલો હોય જે વિરોધાભાસ ન હોય પરંતુ જે અવગણવામાં આવ્યું હતું તેની સત્યતા પર શંકા પેદા કરે, તો અનિશ્ચિતતા અથવા શંકાને ફરીથી તપાસમાં પ્રશ્નો દ્વારા દૂર કરી શકાય છે. અમારી સમક્ષ કેસમાં સુદાનીને આવા કોઈ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા ન હતા. કલમ ૧૪૫ પુરાવા અધિનિયમ દ્વારા વિરોધાભાસ ન હોય તેવા ભૂલો (sic) માંથી ન તો પુરાવા કે ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ છે.

૧૧. સાક્ષી દ્વારા જે અવગણવામાં આવ્યું હતું તેના સંભવિત મૂલ્ય પર અગાઉના નિવેદનમાંથી કોઈ ચોક્કસ ચૂકનો શું પ્રભાવ પડશે તે અંગે સામાન્ય નિયમ સ્થાપિત કરવો શક્ય નથી. આ અસર સાબિત થયેલા તથ્યો અને સંજોગોની સંપૂર્ણતા પર આધાર રાખે છે જેમાં ભૂલ થઈ હશે. તે ઘણીવાર શું અવગણવામાં આવ્યું હતું તેના મહત્વ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે. પુરાવાના અમારા ઘડાયેલા કાયદામાં પુરાવાના મૂલ્યાંકનમાં ઉપયોગમાં લેવાતા ધોરણો અને પદ્ધતિઓ સૂચવવા અને સમજાવવા માટે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩ અને ૧૧૪ સિવાય બીજું કંઈ નથી. અમારી સમક્ષના કેસમાં હાઈકોર્ટે જે ભૂલ કરી હતી તે એ હતી કે તેણે સાક્ષી સુદામના યોગ્ય રીતે સાબિત થયેલા અગાઉના નિવેદનોમાંથી ખૂબ જ

મહત્વપૂર્ણ, સુસંગત અને ભૌતિક ચૂકને સંપૂર્ણપણે બાકાત રાખી હતી જાણે કે તે તદ્દન અપ્રસ્તુત અને અસંગત હોય.

૪૭. પોલીસ દ્વારા જ્યારે મૃતકના નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હોય ત્યારે તેની માતા અને પરિવારના અન્ય સભ્યોની સ્થિતિ કેવી હતી તે આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. લગ્નના ચાર વર્ષમાં બે સગીર બાળકો સાથે એક નાની પુત્રી ગુમાવનાર મૃતકની માતાની માનસિક સ્થિતિ ખૂબ જ આઘાતજનક હશે અને તેનું શબ્દોમાં વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. સાક્ષીના નિવેદનમાં કોઈપણ મુદ્દા પર વિરોધાભાસ હોય તો પણ, આવા સાક્ષીની સંપૂર્ણ જુબાનીને નકારી કાઢવાનો કોઈ આધાર નથી.

૪૮. ઉપરોક્ત વાત આપણને આરોપીઓ-અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી બારોટ દ્વારા IPC ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ગુનાના આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવાના સંદર્ભમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલનો સામનો કરવા તરફ દોરી જાય છે. શ્રી બારોટના આવા દાવાનો સીધો જવાબ સુપ્રીમ કોર્ટે ભૂપેન્દ્ર વિરુદ્ધ મધ્યપ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં આપ્યો છે, જેનો અહેવાલ ૨૦૧૪ ૨ SCC ૧૦૬ માં આપવામાં આવ્યો હતો.

સુપ્રીમ કોર્ટે કલમ ૩૦૪-બી અને ૩૦૬ આઈપીસીની પરસ્પર વિશિષ્ટતાના મુદ્દા પર સુનાવણી કરતી વખતે આ રીતે અવલોકન કર્યું:—

"આઈપીસીની કલમ ૩૦૪-બી અને ૩૦૬ ની પરસ્પર વિશિષ્ટતા"

૨૭. બીજો દાવો પણ કોઈ તથ્ય વગરનો છે. સતવીર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય કેસમાં આ કોર્ટે કલમ ૩૦૬ IPC અને કલમ ૩૦૪-B IPC વચ્ચે નીચેના શબ્દોમાં ભેદ પાડ્યો: (SCC પાના ૬૪૧-૪૨, ફકરા ૧૬)

"૧૬. ... પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦૬ IPC ને કલમ ૧૧૩-A સાથે વાંચવામાં આવે તો કોર્ટ ફક્ત એવા પતિ અથવા તેના સંબંધીને સજા કરી શકે છે જેણે સ્ત્રીને ફૂરતાનો ભોગ બનાવ્યો હોય (જેમ કે કલમ ૪૮૮-A IPC માં કલ્પના કરવામાં આવી છે) જો આવી સ્ત્રી તેના લગ્નના ૭ વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરે. કલમ ૩૦૬ IPC માટે એ મહત્વનું નથી કે ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન 'તેના મૃત્યુ પહેલાં' કરવામાં આવ્યું હતું કે તે પહેલાં. જો તે 'તેના મૃત્યુ પહેલાં' કરવામાં આવ્યું હતું તો કલમ ૩૦૪-B IPC માં ખાસ જોગવાઈ રદ કરી શકાય છે, અન્યથા કલમ ૩૦૬ IPC નો આશરો લઈ શકાય છે."

૨૮. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૩૦૬ IPC કલમ ૩૦૪-B હેઠળના ગુનાને પણ સંભાળવા માટે પૂરતી વ્યાપક છે. જોકે, કલમ ૩૦૪-B IPC હેઠળના ગુનાને વધુ ગંભીર ગુનો બનાવવામાં આવ્યો છે જેમાં ઓછામાં ઓછી સાત વર્ષની કેદની સજા અને આજીવન કેદ સુધીની સજાનો સમાવેશ થાય છે. ગુનાની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતા તેને કલમ ૩૦૬ IPC હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાથી અલગ ગણવામાં આવે છે. આ આધારે, સતવીર સિંહમાં આ કોર્ટે એ દલીલને ફગાવી દીધી હતી કે જો દહેજ સંબંધિત મૃત્યુ આત્મહત્યાનો કેસ હોય તો તે કલમ ૩૦૪-B IPC ના કાર્યક્ષેત્રમાં બિલકુલ આવતો નથી. આ સંદર્ભમાં શાંતિ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય અને કંસ રાજ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો જેમાં આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે આત્મહત્યા એ કલમ ૩૦૪-B IPC ના દાયરામાં આવતા મૃત્યુના પ્રકારોમાંથી એક છે.

૨૯. શાંતિ કેસમાં આ કોર્ટે કલમ ૩૦૪-B IPC માં ઉદ્દેખિત "સામાન્ય પરિસ્થિતિઓ સિવાય" થયેલા મૃત્યુ સાથે સંબંધિત હતી. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અકુદરતી દહેજ મૃત્યુ, પછી ભલે તે હત્યા હોય કે આત્મહત્યા, કલમ ૩૦૪-B IPC ને લાગુ પડશે. આ અભિવ્યક્તિ કંસ રાજમાં પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવી હતી જ્યાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે તેનો અર્થ મૃત્યુ થશે, સામાન્ય રીતે નહીં, પરંતુ દેખીતી રીતે શંકાસ્પદ

પરિસ્થિતિઓમાં, જો બળી જવાથી અથવા શારીરિક ઈજાથી ન થાય. કંસ રાજમાં મૃતકના પતિની સજાને કલમ ૩૦૪-B IPC અને કલમ ૩૦૬ IPC બંને હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાઓ માટે સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું.

૩૦. તેથી, અમારો મત છે કે કલમ ૩૦૬ IPC તેના ઉપયોગની દ્રષ્ટિએ ઘણી વ્યાપક છે અને કલમ ૩૦૪-B IPC ના એક પાસાને તેના ક્ષેત્રમાં સમાવે છે. આ બંને કલમો પરસ્પર વિશિષ્ટ નથી. જો આત્મહત્યા માટે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવે તો કલમ ૩૦૪-B IPC પર આધારિત સજા થાય છે, તો તે આવશ્યકપણે કલમ ૩૦૬ IPC ને લાગુ પડશે. જોકે, તેનાથી વિપરીત સાચું નથી.

૪૯. હવે આપણે સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયો પર નજર કરીશું, જેના પર આરોપી-અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી બારોટ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેઓ તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં હાજર રહ્યા હતા.

(a) મોદીનસાબ કાસિમસાબ કાંચાગર (સુપ્રા) કેસમાં, અપીલકર્તા પર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-A અને ૩૦૪-B તેમજ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૪ સાથે વાંચવામાં આવતા દહેજ પ્રતિબંધ

અધિનિયમની કલમ-૩, ૪ અને ૬ હેઠળ ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાને બધા આરોપોમાંથી મુક્ત કર્યા. કર્ણાટક રાજ્યએ હાઇકોર્ટ સમક્ષ ફોજદારી અપીલ દાખલ કરી અને હાઇકોર્ટે અપીલકર્તાના સંદર્ભમાં ટ્રાયલ કોર્ટના આદેશને ઉલટાવી દીધો અને અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-A, ૩૦૪-B અને દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમની કલમ ૩, ૪ અને ૬ હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે દોષિત ઠેરવ્યો અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે ૭ વર્ષની સાદી કેદની સજા ફટકારી. તે મુજબ મામલો સુપ્રીમ કોર્ટ સુધી પહોંચ્યો. આ કેસમાં અપીલકર્તાના લગ્ન રાજવી નામના એક વ્યક્તિ સાથે થયા હતા. તેણીએ આત્મહત્યા કરી હતી. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે અપીલકર્તાના મૃતક સાથે લગ્ન સમયે અપીલકર્તાને રૂ. ૧૦૦૦/- રોકડા અને એક તોલા સોનું આપવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ મૃતકને રૂ. ૧૦,૦૦૦/- ના વધુ દહેજ માટે વધુ હેરાનગતિ કરી હતી અને મૃતકે તેની માતાને આવી હેરાનગતિ વિશે જાણ કરી હતી. ત્યારબાદ, મૃતકની માતા માંગણી માટે રૂ. ૨,૦૦૦/- આપી શકી હતી, પરંતુ રૂ. ૮,૦૦૦/- ની બાકીની રકમ ચૂકવી શકી ન હતી. મૃતક અપીલકર્તા સાથે તેની માતાના ઘરે આવી હતી અને જ્યારે અપીલકર્તાને કહેવામાં આવ્યું કે તેના પરિવાર પાસે રૂ. ૮,૦૦૦/- ની બાકીની માંગણી પૂરી કરવાની ક્ષમતા નથી, ત્યારે મૃતક

રડતી રડતી તેના સાસરિયા ઘરે પાછી ગઈ અને કહ્યું કે તેનો જીવ સુરક્ષિત રહેશે નહીં. મૃતક ફરી તેની માતા પાસે આવી અને હેરાનગતિની ફરિયાદ કરી અને ફરી એકવાર બાકીની રકમ ૮,૦૦૦ રૂપિયા માંગી, પરંતુ તેની માતાએ તે રકમ ચૂકવી ન હતી અને તેના ૧૫ દિવસની અંદર મૃતકે આત્મહત્યા કરી લીધી.

તે કેસના તથ્યોમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે હાઈકોર્ટે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા અપાયેલા નિર્દોષ છૂટવાના આદેશને ઉલટાવીને અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળના ગુના માટે અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવતા, એક મહત્વપૂર્ણ હકીકતને અવગણી હતી કે રૂ. ૧૦,૦૦૦/- ની માંગ દહેજ માટે નહીં, પરંતુ સોસાયટી લોનની ચુકવણી માટે હતી. સુપ્રીમ કોર્ટે અપ્પાસાહેબ (સુપ્રા) ના કેસમાં નિર્ણય પર આધાર રાખીને એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે અપીલકર્તા દ્વારા મૃતક દ્વારા સોસાયટી લોનની ચુકવણી માટે માંગવામાં આવેલી રૂ. ૧૦,૦૦૦/- ની રકમનો અપીલકર્તા અને મૃતકના લગ્ન સાથે કોઈ સંબંધ નથી. સુપ્રીમ કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે જો અપીલકર્તા દ્વારા રૂ. ૧૦,૦૦૦/- ની માંગ કરવામાં આવી હોય, તો પણ તે દહેજ સાથે સંબંધિત માંગણી નથી અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળનો ગુનો આકર્ષિત થતો નથી. જોકે,

સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે અપીલકર્તા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-A હેઠળ ગુના માટે જવાબદાર છે.

અમે પહેલાથી જ અપ્પાસાહેબ (સુપ્રા) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયની ચર્ચા કરી છે. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત સુપ્રીમ કોર્ટના અનુગામી નિર્ણયોમાં, અપ્પાસાહેબને સમજાવવામાં આવ્યા છે. અમારા મતે, આરોપી અપીલકર્તાઓ વતી સુપ્રીમ કોર્ટનો આ નિર્ણય કોઈ મદદરૂપ નથી, કારણ કે અમે અપ્પાસાહેબ (સુપ્રા) ના કેસ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે જે કારણ આપ્યું હતું.

b) સુરેશ કુમાર સિંહ (સુપ્રા) માં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B માં "મૃત્યુ પહેલા તરત જ" શબ્દનો ઉપયોગ સુપ્રીમ કોર્ટના વિચારણા માટે આવ્યો. ઉપરોક્ત કેસમાં આશા દેવી (મૃતક) ના લગ્ન અપીલકર્તા સાથે થયા હતા. આશા દેવી ગંભીર રીતે દાઝી ગયેલી ઈજાઓ સાથે મૃત હાલતમાં મળી આવી હતી. મૃતકના ભાઈએ પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ દાખલ કર્યો હતો જેમાં આરોપ લગાવવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાએ તેની બહેનના લગ્ન સમયે રૂ. ૫,૦૦૦/- ની માંગણી કરી હતી. અપીલકર્તાને પૈસા ચૂકવવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ વધુ પૈસા, વીંટી અને ચેઈનની માંગણી કરવામાં આવી હતી અને તે સંદર્ભમાં, એક વર્ષ

પહેલા તેણીને બાળી નાખવામાં આવી હતી. તે કેસના તથ્યોમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે પીડબ્લ્યુના પુરાવા પરથી એવું જણાય છે કે તેણે ફક્ત એક જ ઘટનાની વાત કરી હતી જેના સંદર્ભમાં તેના પુરાવા કાયદામાં સ્વીકાર્ય હતા, એટલે કે જ્યારે મૃતક "ગૌના" સમારંભના છ મહિના પછી તેના માતાપિતાના ઘરે પાછો ફર્યો હતો. તે સમયે મૃતકે તેને જાણ કરી હતી કે જો તે વીંટી અને ચેન નહીં આપે, તો આરોપીઓ તેને મારી શકે છે. સુપ્રીમ કોર્ટે એ હકીકત પર પણ ધ્યાન આપ્યું કે તે વિવાદમાં નથી કે મામલો તે તબક્કે અટકી ગયો હતો કારણ કે તેણે અપીલકર્તા સાથે આ વતી વાત કરી હતી જ્યાં અપીલકર્તા આવીને મૃતકને પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો. તેથી, મામલો ઉકેલાઈ ગયો. સુપ્રીમ કોર્ટે તેના ચુકાદામાં અવલોકન કર્યું હતું કે તે પછી તે આધાર પર કોઈ ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન કરવામાં આવ્યું હોવાનું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં સુપ્રીમ કોર્ટે "તેણીના મૃત્યુ પહેલા તરત જ" શબ્દની અસર ધ્યાનમાં લીધી હતી જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ સજાપાત્ર દહેજ મૃત્યુના ગુનાની રચના કરવા માટેના મહત્વપૂર્ણ ઘટકોમાંનો એક છે. સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા-૧૨ માં અવલોકન કર્યું હતું કે મૃત્યુના એક વર્ષ પહેલાં થયેલી કેટલીક ઉત્પીડન, મૃતકના મૃત્યુ પહેલા તરત જ કરવામાં આવેલી ફૂરતા ગણી શકાય નહીં. સુપ્રીમ કોર્ટે એવો મત લીધો હતો કે તે નિકટતા પરીક્ષણને પૂર્ણ કરતી નથી. સુપ્રીમ કોર્ટે એમ

પણ અવલોકન કર્યું હતું કે મૃતકના મૃત્યુ પહેલાં તેના પર ફૂરતા આચરવામાં આવી ન હતી, તેથી ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-B હેઠળની ધારણા ન તો બનાવી શકાય, ન તો એવું તારણ કાઢી શકાય કે અપીલકર્તા કલમ ૩૦૪-B હેઠળ ગુના માટે દોષિત હતા.

સુપ્રીમ કોર્ટનો આ નિર્ણય આ કેસના આરોપી-અપીલકર્તાઓને કોઈ મદદ કરતો નથી. સૌથી મહત્વપૂર્ણ વિશિષ્ટતાઓ બે ગણી છે. પ્રથમ, એવા પુરાવા હતા કે આરોપી અને મૃતકના પરિવારના સભ્યો વચ્ચે સમાધાન થયું હતું જેના પરિણામે નિકટતાનો ટેસ્ટ નિષ્ફળ ગયો હતો અને બીજું, મૃત્યુ ૭ વર્ષના સમયગાળામાં થયું ન હતું અને મૃતક પર તેના મૃત્યુ પહેલાં કોઈ ફૂરતા આચરવામાં આવી હોવાના કોઈ પુરાવા નહોતા. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-B ની દ્રષ્ટિએ ધારણા પણ ફરિયાદ પક્ષને ઉપલબ્ધ નહોતી. ઉપર ચર્ચા કરાયેલા હાલના કેસમાં, છેલ્લા સુધી પજવણી ચાલુ રહી અને મૃતકનું મૃત્યુ પણ આરોપી નં. ૧ સાથેના લગ્નની તારીખથી ચાર વર્ષની અંદર થયું.

c) કાલિયા પેરુમલ (સુપ્રા) કેસમાં, અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ૪૮૮-A હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાઓમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલ પણ નિષ્ફળ

ગઈ હતી. મૃતક અને તેના પતિ અશોકકુમાર વચ્ચેના લગ્ન ૨૭ જાન્યુઆરી, ૧૯૮૯ ના રોજ થયા હતા. લગ્ન સમયે, આરોપીઓ દ્વારા શરત મૂકવામાં આવી હતી કે અન્ય કલમો સાથે, ૧૫ સોવરેન ઝવેરાત અને રૂ. ૧૦,૦૦૦/- રોકડા ચૂકવવા પડશે. જોકે મૃતકના માતા-પિતા માંગણીઓ પૂરી કરવા માટે સંમત થયા હતા, છતાં તેઓ ફક્ત ૧૦ સોવરેન ઝવેરાત અને રૂ. ૭,૦૦૦/- રોકડાની વ્યવસ્થા કરી શક્યા હતા અને લગ્ન સમયે આરોપીઓને તે જ રકમ આપવામાં આવી હતી. મૃતકના માતા-પિતા શક્ય તેટલી વહેલી તકે બાકીની રકમ આપવા સંમત થયા હતા. મૃતકનો પતિ વિદેશમાં કામ કરતો હતો. જ્યારે પણ તે ભારત છોડતો હતો, ત્યારે તે તેની પત્નીને લઈ જતો હતો અને તેને તેના માતાપિતા સાથે છોડી દેતો હતો. બાકીની રકમના દાગીના અને રોકડ રકમ સંમતિ મુજબ આપવામાં ન આવી હોવાથી, આરોપીઓએ તેની માંગણી કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. મૃતકનું અપમાન, અપમાન અને ત્રાસ કરવામાં આવ્યો. પતિ અને તેના પરિવારના સભ્યો દ્વારા થતી હેરાનગતિ સહન ન કરી શકવાને કારણે, મૃતકે આત્મહત્યા કરી. સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ, અપીલકર્તાઓ વતી દલીલ એ હતી કે કલમ ૩૦૪-B લાગુ પડતી નથી કારણ કે મૃતકે આત્મહત્યા કર્યાના થોડા સમય પહેલા, કોઈ ફૂરતા અથવા ત્રાસ આપવામાં આવ્યો હતો તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવા નહોતા. સુપ્રીમ કોર્ટે તેના ચુકાદાના ફક્કરા-૬ માં અવલોકન કર્યું હતું કે ભારતીય દંડ

સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-B માં વપરાયેલ "તેણીના મૃત્યુ પહેલા તરત જ" શબ્દ નિકટતા પરીક્ષણના વિચાર સાથે હાજર હતો. કોઈ ચોક્કસ સમયગાળો અવલોકન કરવામાં આવ્યો નથી અને દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગોના આધારે "ટૂંક સમયમાં પહેલા" શબ્દમાં આવી શકે તે સમયગાળાનું નિર્ધારણ કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરવાનું બાકી હતું. કોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે "ટૂંક સમયમાં" શબ્દનો સામાન્ય રીતે અર્થ એ થાય છે કે સંબંધિત ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન અને પ્રશ્નમાં મૃત્યુ વચ્ચેનો અંતરાલ વધુ ન હોવો જોઈએ.

સુપ્રીમ કોર્ટનો આ નિર્ણય આરોપી-અપીલકર્તાઓને પણ કોઈ મદદ કરશે નહીં કારણ કે આપણે પહેલાથી જ વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે કે રેકૉર્ડ પર એવા પુરાવા છે જે દર્શાવે છે કે બંને આરોપીઓ દ્વારા મૃતકને કરવામાં આવતી હેરાનગતિ છેલ્લા સમય સુધી ચાલુ રહી હતી. હાલના કેસમાં રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતા, એવું કહી શકાય નહીં કે ફૂરતાની ઘટનાઓ સમય જતાં દૂરની હતી અને મૃતકના માનસિક સંતુલનને ખલેલ પહોંચાડવા માટે પૂરતી જૂની થઈ ગઈ હતી.

d) બક્ષીહ રામ (ઉપરાંત) માં મૃતકના બક્ષીહ રામ સાથેના લગ્ન ઘટનાના ૧ વર્ષ પહેલા થયા હતા. સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ

સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ૪૮૮-A હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે ટ્રાયલ કોર્ટે દોષિત ઠેરવ્યા હતા અને હાઈકોર્ટમાં અપીલ પણ નિષ્ફળ ગઈ હતી. રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે, સુપ્રીમ કોર્ટે એ હકીકતનું ધ્યાન લીધું હતું કે ૧ વર્ષના લગ્ન સમયગાળામાં દહેજ સંબંધિત કૂરતા, દુર્વ્યવહાર અને પજવણીનો કોઈ પણ બનાવ બન્યો નથી, સિવાય કે ઘટનાની તારીખથી માત્ર એક દિવસ પહેલાની ઘટના. કોર્ટે તે કેસના તથ્યોમાં અવલોકન કર્યું હતું કે જો મૃતકની માતાને આવી કોઈ પજવણી અથવા દુર્વ્યવહારનો સામનો કરવો પડ્યો હોત, તો તે સ્વાભાવિક હતું કે તેણી તેના પુરાવામાં તે જ સમજાવી શકી હોત. સ્વીકાર્ય છે કે, સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા અવલોકન કર્યા મુજબ, મૃતકની માતાએ અપીલકર્તાઓ દ્વારા પજવણી અથવા દુર્વ્યવહાર અંગે તેની પુત્રી તરફથી કોઈ ફરિયાદનો દાવો કર્યો નથી કે વર્ણન કર્યું નથી. સુપ્રીમ કોર્ટે એક મહત્વપૂર્ણ હકીકતનું પણ ધ્યાન દોર્યું કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી માંગણીઓ મૃતકના માતાપિતા દ્વારા પહેલાથી જ પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી અને તેથી, મૃતકને આગ લગાડવાનું કોઈ કારણ નહોતું. આવા સંજોગોમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે એવો અભિપ્રાય લીધો કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B ના ઘટકો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અપીલકર્તાઓને ઉપરોક્ત ગુના હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યા નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટે એ હકીકતની પણ નોંધ લીધી કે ફરિયાદ પક્ષે ફક્ત મૃતકની માતાના પુરાવા પર આધાર રાખ્યો હતો જે સાંભળેલી વાતો હતી અને ખૂબ જ સામાન્ય અને અસ્પષ્ટ હતી. ઘટના પહેલા કોઈ ફૂરતા કે ઉત્પીડન થયું હોવાનો કોઈ પુરાવો પણ નહોતો.

સુપ્રીમ કોર્ટનો ઉપરોક્ત નિર્ણય પણ આરોપી અપીલકર્તાઓને કોઈ મદદ કરતો નથી કારણ કે હાલના કેસમાં મૃતકના માતા-પિતા આરોપીઓની માંગણીઓ પૂરી કરવામાં અસમર્થ હતા અને મૃતકના ભાઈ, પિતા, માતા અને બે મિત્રો દ્વારા રજૂ કરાયેલા પજવણીના મજબૂત પુરાવા છે.

e) ભારત ભૂષણ (સુપ્રા) કેસમાં, મૃતકના લગ્ન ૧૦ જૂન, ૨૦૦૩ ના રોજ અપીલકર્તા નં. ૧ સાથે થયા હતા. ત્યારબાદ મૃતક ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ ના રોજ તેના માતાપિતાના ઘરે આવ્યો. ૧૭ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ ના રોજ તેના માતાપિતાના ઘરે તેણીએ છત પર લટકીને આત્મહત્યા કરી. મૃતકના પિતાએ ૧૭ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ ના રોજ પોલીસમાં રિપોર્ટ નોંધાવ્યો હતો કે તેઓ ૫ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૩ ના રોજ તેમની પુત્રીને ઘરે લાવ્યા હતા અને તેમની પત્નીની બીમારીને કારણે તેણીને તેના સાસરિયાના ઘરે પાછી મોકલવામાં આવી ન હતી અને તેણીએ આત્મહત્યા કરી હતી. પોલીસે કેસની તપાસ કરી અને ભારતીય દંડ

સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ૪૯૮-A હેઠળ અપીલકર્તાઓ સામે ચાર્જશીટ દાખલ કરી. ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવ્યા અને હાઇકોર્ટે પણ દોષિત ઠેરવ્યા. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓના પુરાવાના આધારે ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે અપીલકર્તા નં. ૨ અને ૪ અને અપીલકર્તા નં. ૧ એ લગ્ન સમયે અને લગ્નના એક દિવસ પછી દહેજ માટે રંગીન ટેલિવિઝન, રૂ. ૫૦,૦૦૦/- રોકડા અને હીરો હોન્ડા મોટરસાયકલની માંગણી કરી હતી, પરંતુ મૃતકને યોગ્ય ભોજન પણ આપ્યું ન હતું. તે કેસની હકીકતોમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે એવો મત લીધો કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ ફોજદારી કાયદો ફક્ત દહેજની માંગણી દ્વારા જ નહીં પરંતુ આવી માંગણીના સંદર્ભમાં પતિ અથવા તેના પતિના કોઈપણ સંબંધી દ્વારા ફૂરતા અથવા પજવણીના કૃત્ય દ્વારા આકર્ષિત થશે. તેણે ઠરાવ્યું કે જ્યાં સુધી દહેજની માંગણીના સંદર્ભમાં મૃતક પર આરોપી દ્વારા તેના મૃત્યુ પહેલાં જ આવું ફૂરતા અથવા પજવણી કરવામાં આવી હોવાનું સાબિત ન થાય, ત્યાં સુધી આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ દહેજ મૃત્યુના ગુના માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં. કોર્ટે, રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે અવલોકન કર્યું કે મૃતક તેના માતાપિતાના ઘરે હતી ત્યારે તેણે આત્મહત્યા કરી હતી. લગ્ન સમયે અપીલકર્તાઓ દ્વારા દહેજની માંગણી કરવામાં આવી હશે અને લગ્ન પછી પણ દહેજની માંગણી ચાલુ રહેવાની શક્યતા હતી, પરંતુ જ્યાં સુધી એ

સાબિત ન થાય કે અપીલકર્તાઓએ સ્ત્રી પ્રત્યે ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનું કોઈ કૃત્ય કર્યું છે, ત્યાં સુધી તેમને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ૪૯૮-A હેઠળ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. સુપ્રીમ કોર્ટે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે દહેજની માંગણીના સમાધાન અંગે ચૂપ રહેવાનું કૃત્ય પણ ફૂરતા ગણાશે નહીં.

સુપ્રીમ કોર્ટેનો ઉપરોક્ત નિર્ણય પણ આરોપી અપીલકર્તાઓને કોઈ મદદ કરતો નથી. તે કેસના તથ્યોમાં પણ આવું જ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. હાલના કેસમાં, એ સ્થાપિત થયું છે કે માત્ર ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી કરવામાં આવી હતી એટલું જ નહીં, પરંતુ મૃતક માંગણી પૂર્ણ કરવામાં અસમર્થ હોવાથી આરોપીઓ દ્વારા હેરાનગતિ કરવામાં આવી હતી જેના કારણે આખરે મૃતકને આત્મહત્યા કરવા મજબૂર કરવામાં આવ્યો હતો.

f) પંચાનંદ મંડલ (ઉપરાંત) કેસમાં, અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને કલમ ૩૪ હેઠળ ગુના માટે ટ્રાયલ કોર્ટે દોષિત ઠેરવ્યા હતા અને ટ્રાયલ કોર્ટે લાદેલી આજીવન કેદની સજાને હાઈકોર્ટે માન્ય રાખી હતી. ઉપરોક્ત કેસની હકીકત એ હતી કે મૃતકના લગ્ન આરોપી કાલેશ્વર મંડલ સાથે તેના મૃત્યુના લગભગ ૫ વર્ષ પહેલાં થયા હતા. મૃતકના ભાઈને માહિતી મળી હતી કે તેની બહેન દાઝી ગઈ છે

અને તેને સારવાર માટે ગિરિડી સદર હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી છે. ભાઈ તેના પરિવારના અન્ય સભ્યો સાથે હોસ્પિટલમાં પહોંચ્યો અને જોયું કે મૃતક આગમાં ખરાબ રીતે બળી ગઈ હતી. મૃતકનું આખું શરીર બળી ગયું હતું. ભાનમાં આવ્યા પછી મૃતકે તેના ભાઈને જાણ કરી કે ઘટનાની તારીખે જ્યારે તે તેના સાસરિયાના ઘરના રસોડામાં રોટલી શેકતી હતી, ત્યારે તેના સસરા, સાસુ અને તેના બે પુત્રો ત્યાં આવ્યા હતા. તેણીએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેના સસરાએ તેના માથા પર ટીનમાંથી કેરોસીનનું તેલ રેડ્યું હતું અને તેની સાસુએ સળગતા લાકડાથી તેની સાડીમાં આગ લગાવી હતી અને કહ્યું હતું કે તે દહેજમાં ગાય અને સોનાની વીંટી લાવી નથી. મૃતકના મોટા સાળા અને નાના સાળાએ છરીઓ કાઢી હતી અને ધમકી આપી હતી કે જો તે બૂમો પાડશે તો તેને મારી નાખવામાં આવશે. મૃત્યુ પામેલા નિવેદન અને મૃતકના ભાઈ અને પરિવારના અન્ય સભ્યોના નિવેદનોના આધારે, ટ્રાયલ કોર્ટે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને કલમ ૩૪ હેઠળના આરોપો સાબિત કર્યા હતા. સુપ્રીમ કોર્ટે, રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓની એકંદર પ્રશંસા કરતાં, જોયું કે મૃતકના સાસરિયાઓ સામે અપશુકનિયાળ આરોપો લગાવવામાં આવ્યા હતા. મૃતકની માતા અથવા મૃતકના ભાઈ દ્વારા તેમના નિવેદનોમાં કોઈ ચોક્કસ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. રેકૉર્ડ પર એવું કંઈ નહોતું જે સૂચવે કે મૃતક પર ફૂરતા આચરવામાં આવી હતી અને તેથી "તેના મૃત્યુ

પહેલા" અને "દહેજની માંગણીના સંદર્ભમાં". સુપ્રીમ કોર્ટે જોયું કે મૃતકના મૃત્યુ પહેલાં દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં કોઈ ફૂરતા અથવા ઉત્પીડન થયું હતું તે સાબિત કરવા માટે વ્યવહારીક રીતે કોઈ પુરાવા નથી. વધુમાં, મૃતકે તેના મૃત્યુના ઘોષણામાં દહેજની માંગણી દર્શાવતું કોઈ નિવેદન આપ્યું ન હતું. આવા સંજોગોમાં સુપ્રીમ કોર્ટે એવું માન્યું કે બચાવ પક્ષે મૃત્યુના ઘોષણાની પ્રામાણિકતા અંગે માન્ય શંકા ઊભી કરી હતી કારણ કે તે નોંધનાર પોલીસ અધિકારીની પણ તપાસ કરવામાં આવી ન હતી. કોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે પુરાવામાં આવી જામી ફરિયાદ પક્ષ માટે ઘાતક સાબિત થઈ શકે છે કારણ કે સામાન્ય રીતે ફૂરતા અને ઉત્પીડનના પુરાવા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B ને આકર્ષવા માટે પૂરતા નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટનો ઉપરોક્ત નિર્ણય પણ આરોપીઓને કોઈ મદદ કરતો નથી. ઉપરોક્ત નિર્ણયની વાત કરીએ તો, ત્રણ વિશિષ્ટ પાસાંઓ છે. પ્રથમ, મૃતકનું મૃત્યુ નિવેદન હતું અને દહેજની માંગણી અંગે મૃત્યુ નિવેદન મૌન હતું. બીજું, મૃત્યુ નિવેદન પોતે જ વિવિધ બીમારીઓથી પીડાતું હોવાનું જણાયું હતું. ત્રીજું, મૃત્યુ નિવેદન નોંધનાર અધિકારીની તપાસ કરવામાં આવી ન હતી, જે સુપ્રીમ કોર્ટ અનુસાર ફરિયાદ પક્ષ માટે ખૂબ જ ઘાતક હતું. ચોથું, મૃતકની માતા અને મૃતકના ભાઈ દ્વારા લગાવવામાં આવેલા

આરોપો ખૂબ જ અપશુકનિયાળ હતા અને પાંચમું, રેકૉર્ડ પર એવું કંઈ નહોતું જે સૂચવે છે કે મૃતકને "તેના મૃત્યુ પહેલા" અને "દહેજની માંગણીના સંદર્ભમાં" ફૂરતા અને ઉત્પીડનનો ભોગ બનાવવામાં આવ્યો હતો. હાલના કેસમાં, એ દર્શાવવા માટે પૂરતા પુરાવા છે કે ૨ લાખ રૂપિયાની માંગણી કરવામાં આવી હતી જે મૃતકના માતાપિતા દ્વારા પૂર્ણ કરી શકાઈ ન હતી અને આ કારણોસર મૃતકને હેરાન કરવામાં આવ્યો હતો અને આવી હેરાનગતિ છેલ્લા સમય સુધી ચાલુ રહી.

g) દુર્ગા પ્રસાદ (ઉપરાંત), અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-A અને ૩૦૪-B હેઠળ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. મધ્યપ્રદેશ હાઈકોર્ટ સમક્ષની અપીલ પણ નિષ્ફળ ગઈ. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે આરોપી વ્યક્તિએ કૃપાબાઈ (મૃતક) ને શારીરિક અને માનસિક ત્રાસ આપીને મૃત્યુનું કારણ બનાવ્યું હતું જેથી મૃતક આત્મહત્યા કરવા મજબૂર થાય. સુપ્રીમ કોર્ટે, તે કેસમાં ઉપલબ્ધ પુરાવાઓની એકંદર પ્રશંસા કરતાં, અવલોકન કર્યું કે બે સાક્ષીઓ દ્વારા પીડિતાને તેના મૃત્યુ પહેલાં ફૂરતા અને ઉત્પીડનનો ભોગ બનવાનો આરોપ લગાવતા કેટલાક તુરછ નિવેદનો સિવાય, એ સાબિત કરવા માટે અન્ય કોઈ પુરાવા નથી કે પીડિતાએ તેના મૃત્યુ પહેલાં ફૂરતા અને ઉત્પીડનને કારણે આત્મહત્યા કરી હતી. સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે આવી

પરિસ્થિતિઓમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ આરોપી સામે દોષ સાબિત કરવા માટે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-B ના સંદર્ભમાં રજૂ કરવાના પુરાવાના ઘટકોનો અભાવ હતો. કોર્ટે એ હકીકતનું ધ્યાન લીધું કે દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલકર્તાઓ સામે કોઈ આરોપો ઘડવામાં આવ્યા ન હતા અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી ના હેતુઓ માટે તેને સાબિત કરવા માટે જે પુરાવા આપવામાં આવ્યા હતા તે ફક્ત પંખાની માંગ સાથે સંબંધિત હતા. માંગણીના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતા અને દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની જોગવાઈઓ હેઠળ અપીલકર્તાઓ સામે કોઈ આરોપો ન હતા તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એ અને ૩૦૪-બી હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે કોઈ કેસ બની શક્યો નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટનો ઉપરોક્ત નિર્ણય પણ અહીં આરોપીઓને કોઈ મદદ કરતો નથી. આ કેસમાં માંગણી રૂ. ૨ લાખની હતી અને આરોપીઓ પર દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની જોગવાઈઓ હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે અને તેમને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે .

h) હીરા લાલ અને અન્ય (સુપ્રા) કેસમાં મૃતકે ઝેર પીને આત્મહત્યા કરી હતી. તેણીના લગ્ન ૨૬ નવેમ્બર, ૧૯૯૫ ના રોજ સુરિન્દર નામના વ્યક્તિ સાથે થયા હતા. સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ અન્ય અપીલકર્તાઓ મૃતકના સસરા અને સાસુ હતા. મૃતકના પરિવારના સભ્યોએ આરોપ લગાવ્યો હતો કે તેણીને દહેજ માટે ત્રાસ આપવામાં આવ્યો હતો અને તેના કારણે તેણીએ આત્મહત્યા કરી હતી. તપાસ પૂર્ણ થયા પછી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ૪૯૮-A હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B અને ૪૯૮-A સાથે વાંચવામાં આવતી કલમ ૩૪ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા હતા. આ મામલો દિલ્લી હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલમાં ગયો હતો. હાઈકોર્ટે મૃતકના સસરા અને સાસુની વૃદ્ધાવસ્થાને ધ્યાનમાં રાખીને સજા ૧૦ વર્ષની જેલની સજાને બદલે ૩ વર્ષની જેલની સજા કરી હતી. મૃતકના પતિ સુરિન્દરના કિસ્સામાં, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B ના સંદર્ભમાં સજા ઘટાડીને ૭ વર્ષની કરવામાં આવી હતી જ્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-A હેઠળના ગુના માટે, સજા યથાવત રાખવામાં આવી હતી. સુપ્રીમ કોર્ટે એ હકીકતની નોંધ લીધી કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ સ્વીકાર્યું હતું કે મંજુના કિસ્સામાં લગ્ન પછી કોઈપણ સમયે કોઈ કિંમતી વસ્તુઓની માંગ કરવામાં આવી ન હતી. જો મૃતક માટે માંગણી કથિત રીતે કરવામાં આવી હોય, તો તેની બહેનના કિસ્સામાં શા

માટે વિદાય લેવામાં આવી તેનું કોઈ કારણ નહોતું. સુપ્રીમ કોર્ટે એ હકીકતની પણ નોંધ લીધી કે કથિત આત્મહત્યા પહેલાં, મૃતક અને તેના પતિ વચ્ચે મતભેદો હતા જેના માટે પોલીસ સાથે આરોપો મૂકવામાં આવ્યા હતા. અંતે, આ મતભેદનું સમાધાન કરીને સમાધાન કરવામાં આવ્યું કે તેઓ પરિવારના અન્ય સભ્યોથી અલગ રહેશે. અધિકારીઓ દ્વારા સમાધાન કરવામાં આવ્યું અને અલગ રહેઠાણ સંબંધિત શરતો સૂચવવામાં આવી. પૈસા કે ચીજવસ્તુઓની માંગણી અંગે કોઈ સૂચન પણ નહોતું અને આવા તથ્યને P.Ws. ૧૦ અને ૧૧ બંને દ્વારા સ્પષ્ટપણે સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું. આવા સંજોગોમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે પીડિતાના મૃત્યુ પહેલાં જ પીડિતાને ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનનો ભોગ બનવું પડ્યું હતું તે દર્શાવવા માટે સામગ્રી હોવી જોઈએ. રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓના આધારે, કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે ૧૪ એપ્રિલ, ૧૯૯૯ ના રોજ મૃતકના મૃત્યુની તાત્કાલિક નજીક હોવા છતાં, કોઈપણ સમયે મૃતક સાથે દુર્વ્યવહાર થયાના કોઈ ચોક્કસ પુરાવા નથી. તેથી, સુપ્રીમ કોર્ટ અનુસાર, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B લાગુ કરવા માટે મૃત્યુ પહેલાં જ ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનની મૂળભૂત આવશ્યકતા ગેરહાજર હતી.

સુપ્રીમ કોર્ટનો ઉપરોક્ત નિર્ણય પણ કોઈ મદદરૂપ નથી કારણ કે સૌથી મહત્વપૂર્ણ વિશિષ્ટતાઓમાંની એક એ છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષના કેસમાં મૃતક અને પતિના પરિવારના સભ્યો વચ્ચે સમાધાન થયું હતું અને તેના આધારે, તેમણે અલગ રહેવાનું નક્કી કર્યું હતું. ફૂરતા અથવા ઉત્પીડનના કોઈ પુરાવા નહોતા અને તેથી, આવી પરિસ્થિતિઓમાં સુપ્રીમ કોર્ટે એવું વિચાર્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-B હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે આરોપીઓની સજા જાળવી રાખવી ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. જ્યાં સુધી હાથ પરના કેસનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી આ સ્થિતિ નથી.

ફરી એકવાર પુનરાવર્તનના ભોગે અમે પુનરાવર્તિત કરીએ છીએ કે રેકૉર્ડ પર પૂરતા પુરાવા છે જે સૂચવે છે કે આરોપીઓ દ્વારા મૃતક અને તેના માતાપિતા પાસેથી સતત રૂ. ૨ લાખની માંગણી કરવામાં આવી રહી હતી અને મૃતક માંગણી પૂરી કરવામાં અસમર્થ હોવાથી, સતત ત્રાસ ગુજારવામાં આવતો હતો જેના કારણે આખરે મૃતકને આત્મહત્યા કરવાનું આત્યંતિક પગલું ભરવાની ફરજ પડી હતી અને તે પણ એવા તબક્કે જ્યારે તેના બે બાળકો અનુક્રમે ફક્ત ૨ વર્ષ અને ૭ મહિનાના હતા.

૫૦. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમે એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છીએ કે ફરિયાદ પક્ષ વાજબી શંકાની બહાર આરોપી-અપીલકર્તાઓના દોષ સાબિત કરવામાં સક્ષમ રહ્યો છે અને ટ્રાયલ કોર્ટે તેમને ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

૫૧. પરિણામે, અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને આથી તેને ફગાવી દેવામાં આવે છે. બંને આરોપી અપીલકર્તાઓ આ અપીલ પેનિડિંગ જામીન પર હોવાથી, તેમના જામીન બોન્ડ રદ કરવામાં આવે છે. આરોપી અપીલકર્તાઓને બાકીની સજા ભોગવવા માટે આજથી ચાર અઠવાડિયાના સમયગાળામાં જેલ સત્તાવાળા સમક્ષ આત્મસમર્પણ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

(મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ભાસ્કર ભટ્ટાચાર્ય)

(ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા)

વિષય :

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.